

PAPP SÁNDOR

„Rendkívül felemelő és megindító látvány ennek a rabságból felszabadult keleti népnek a lelkesedése”

*Forradalom és alkotmányosság a 20. század eleji Isztambulban egy magánszemély és a hivatalos diplomácia szemszögéből**

A magyar historiográfia mindig is nagy érdeklődést mutatott az isztambuli könyvtárak és archívumok iránt.¹ A 19. század második felétől kezdve Vámbéry Ármin tette meg az első lépéseket afelé, hogy a magyar történészek és szakértők számára hozzáférést biztosítson az oszmán forrásokhoz.² Ezt követően 1907 és 1911 között Karácson Imre folytatott kutatásokat Isztambulban. Naplója részletes képet nyújt többek között a kor jeles magyar és török tudósaival folytatott levelezéséről, az isztambuli mindennapi életről, a politikai küzdelmekről, a modern török történetírás kialakulásáról, a Török Történelmi Társaság megalapításáról és az azt körülvevő vitákról. Karácson szemtanúja volt az isztambuli ifjútörök forradalomnak (*Yön Türk Devrimi/İhtilali*), V. Mehmed Resád trónralépésének és a koronázással azonos jelentőségű kardfelővezési szertartás ünnepségeinek. Saját fényképezőgéppel készített felvételeket arról a hajóról, amivel az új szultánt Ejüpbé (Eyüp) vitték, az ünnepi tömegről és a nyitott hintókon visszatérő ünnepélyes felvonulásról (*kılıç alayı*). Noha Karácson naplóját még nem tették közzé, néhány magyar szakember már használta,³ írásaik közül külön ki-

* Ez a tanulmány az MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport tevékenysége keretében jött létre (FIKP Program TUDFO/47138-1/2019-ITM). A tanulmány első változata *Osmali Istanbulu / Ottoman Istanbul* évente megtartott konferenciasorozat előadására készült, írott változata 2020-ban jelenik meg. Szeretném megköszönni doktoranduszom, Kutse Altın segítségét a végleges török nyelvű szöveg kialakításáért, továbbá köszönettel tartozom Oross Andrásnak a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban végzett kutatásaim során nyújtott rendkívüli segítségével. A címbeli idézet helye: Karácson Imre gépírási naplója. Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK) Kézirattár Fol. Hung. 1903. 69.

¹ Arbanász Ildikó – Csorba György: *Magyar kutatók isztambuli levél- és könyvtárakban a második világháború előtt*. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A kísérlet folytatódik. A II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 2005. 4–47.

² Papp, Sándor: *Vámbéry ve Osmanlı Tarihiçiliği*. In: Kul, Erdoğan – Altaylı, Yasemin (eds.): *Ölümün 100. Yılında Ármin Vámbéry Anma Toplantısı Bildirileri* (Ankara, 6–7 Eylül 2013). Ankara, 2017. 137–143.

³ Bene István: *Karácson Imre élete és művei (1863–1911)*. Győri Szemle, 7. évf. (1936) 137–171.; Fodor Pál: *Karácson Imre (születésének 125. évfordulóján)*. Keletkutatás, 1989. tavasz, 109–114.; Fodor Pál: *Emlékezés a magyar turkológia nagyjaira. Karácson Imre*. Török füzetek, 3. évf. (1995) 1. sz. 4–6.; Papp Sándor: *Mekkora értéket képviseltek a Rákóczi-okmányok Konstantinápolyban a 20. század elején? Oszmán levéltárak megnyitására vonatkozó kutatástörténeti adatok*. In: Dobrovits Mihály (szerk.): *A segítő kéznek ez a mesterfogása*. VIII. Nemzetközi Vámbéry Konferencia 2011. Dunaszerdahely, 2005. 270–298.

emelendő Csorba György rövid, de alapos tanulmánya, amely több helyen is foglalkozik az alábbi, általam is érintett témákkal.⁴

A jelen tanulmány témájának kidolgozásakor igyekeztem a lehető legszélesebb forrásbázisra alapozni. Mindenekelőtt alaposan merítettem (1) Karácson Imre naplójából, melynek mind az eredeti, füzetekben vezetett kéziratot változatát, mind pedig az ezekből készült gépelt példányt felhasználtam. (Ahol a kettő között nem volt különbség, csak a gépelt változatra hivatkozom.) A sok érdekes téma közül ez alkalommal az ifjútörök forradalomtól, vagyis az oszmán alkotmány második kihirdetésétől (1908. július 23.)⁵ II. Abdülhamid szultán trónfosztásáig (1909. április 27.)⁶ és V. Mehmed Resád szultán trónra lépéséig vizsgálom az isztambuli eseményeket. (2) Mindezekkel együtt Karácson Magyarországra küldött és nagy számban fennmaradt leveleit is felhasználtam.⁷ (3) Harmadikként pedig – egyben kontrolladatokat szolgáltatató elsődleges forrásként – az Oszták–Magyar Monarchia isztambuli nagykövetsége anyagait, főként a követjelentéseket és táviratokat dolgoztam fel. Ezek legnagyobb részét az itáliai származású magyar arisztokrata, Pallavicini János őrgróf (Pádua, 1848 – Pusztaradvány, 1941)⁸ nagykövet és a monarchia cseh származású külügyminisztere, Alois Lexa von Aehrenthal gróf (Hrubá Skála, 1854 – Bécs, 1912) közötti hivatalos levelezés teszi ki.⁹ A fentebb felsorolt források a jelen téma számára igen részletes adatokkal szolgálnak, teljes körű kiértékelésükre ebben az írásban nem vállalkozhattam. (Úgy tűnik, e bécsi forrásokot a nemzetközi oszmán történetírás részéről a Princeton Egyetemről nyugállományba vonult Şükrü M. Hanioglu kívül más ez idáig nem használta fel.¹⁰)

Karácson Imre 1907–1911 között élt Isztambulban. Elfoglaltsága hivatalosan a magyar történelemre vonatkozó források gyűjtése volt. Emellett, ha a levelezését és a naplóját figyelmesen olvassuk, más jellegű tevékenység nyomaira is bukkanhatunk. Karácson nem volt diplomata, fennmaradt útlevele szerint egyszerű magyar állampolgárként utazott Isztambulba,¹¹ úticélként tanulmány (*étude*) szerepelt. Utazását a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium támogatta.¹² Ezzel szemben – ahogy az alábbiakban látni fogjuk – magas rangú állami tisztviselőkkel, élükön a nagyvezírekkel került egészen közeli kapcsolatba. Ott ült a diplomatapáholyban az újra összehívott oszmán parlament megnyitóján, és az elhangzott beszédekről beszámolókat küldött Magyarországra. Jól tudjuk, hogy Magyarország a tárgyalat

⁴ Csorba György: *Történelem a történelem viharában: Karácson Imre az 1908–1911 közötti törökországi eseményekről*. Keletkutatás, 2012. tavasz, 87–101.

⁵ Danişmend, İsmail Hâmi: *Osmanlı Devlet Erkânı. İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. Cilt 4. İstanbul, 1972. 356.

⁶ Danişmend: *İzahlı Osmanlı Tarihi*, 376.

⁷ OSZK Kézirattár, Levelestár, Karácson Imre–Thallóczy Lajos. (1907–1910, 75 levél, levelezőlap és képeslap)

⁸ Bridge, Francis Roy: *Die jungtürkische Revolution aus österreich-ungarischer Sicht*. Österreichische Osthefte, Jg. 36. (1996) 1. H. 23–52. A cikket ismerteti: Sonnevend Péter: Bridge, F. R.: *Az ifjútörök forradalom egy bécsi diplomata szemével*. Kisebbségkutatás, 5. évf. (1996) 1–4. sz. 482–484.

⁹ Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA) Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA) Politisches Archiv (a továbbiakban: PA) XII. Türkeri Berichte, Kt. 195. (1908. VI–VII.); ÖStA HHStA PA XII. Türkeri Berichte, Kt. 196. (1908. VIII–IX.); ÖStA HHStA PA XII. Türkeri Berichte, Kt. 197. (1908. X–XII.); ÖStA HHStA PA XII. Türkeri Berichte, Fasc. 198. (1909. I–VII.)

¹⁰ Hanioglu, M. Sükrü: *Preparation for a Revolution. The Young Turks, 1902–1908*. Oxford, 2001. (Studies in Middle Eastern History)

¹¹ Xantus János Múzeum, Győr, H.O. 75. 7.

¹² Csorba: *Történelem a történelem viharában*, 87.

időszakban nem volt független ország, a kiegyezést követően sem folytathatott önálló külpolitikát.¹³ Pontosan ezért nagyon különleges Karácson ezen tevékenysége, hiszen a Monarchia egységes külpolitikája ellenére nem hivatalos formában, de a budapesti magyar kormány egyfajta ügyvivőjeként tartották őt számon Isztambulban.

Karácson a magyar kormány utasítására és II. Abdülhamid szultán külön engedélyével kezdte meg kutatásait Isztambulban. Elsődlegesen a II. Rákóczi Ferenc vezetésével kitört felkelés és az annak leverésekor az Oszmán Birodalom területére menekült magyar bújdosók mindennapjaira vonatkozó levéltári és kéziratári források feltárását szándékozta elvégezni. Isztambulba 1907 áprilisában érkezett meg, és kint tartózkodásának első másfél évét az oszmán bürokráciával folytatott küzdelmével töltötte. Annak ellenére, hogy levéltári kutatásaira vonatkozóan rendelkezett szultáni és nagyvezíri engedéllyel, újabb kérvényekkel és az állandóan akadályokat górdító hivatalnokokkal való vitatkozással kellett töltenie idejét.

Naplójában állandóan visszatérő motívum a reménytelenség. Más szavakkal, naplójának állandó témája a török bürokrácia lassú és eredménytelen működése. Katolikus papként vallási szempontból sem volt semleges a muszlim világgal szemben. Visszaemlékezéseiből érzékeny és nyugtalan személyisége, lelki egyensúlyának hiánya szintén kimutatható. Nagyon feltűnő, hogy napi bejegyzéseiben a törökökre vonatkozó pozitív és negatív megjegyzések szinte rendszeresen egymást követve szerepelnek, mindig annak megfelelően, hogy miképpen telt az elmúlt napja. A bejegyzések híven tükrözik lelkiállapotának változásait, időnként nagyon radikális kijelentésekre ragadtatta el magát, mint például: „A török néppel való rokonság-keresés éppoly téves út a magyar tudományban, mint aminő téves politikai irány volt a törökkel való szövetekezés. A török nép faji jellegére, természetére nézve teljes ellentéte a magyarnak. Őseink szinte fékezhetetlenségig szabadságszerető nép voltak mindig, a török pedig rabszolgatermészet volt mindig. E népnek a szabadság iránt semmi érzéke nincs és nem is volt soha.”¹⁴

Az 1908. július 18-i naplóbejegyzésében kitért arra, hogy a fővárosi lakosság nagy szegénységben él, és információi szerint már harmadik hónapja nem kaptak fizetést. Az Ajaszófia Könyvtárban (Ayasofya Kütüphanesi) egy könyvtáros pénzt kért tőle kölcsön, hogy eltarthassa a családját.¹⁵ (Sajátos, ahogyan a tartozását visszafizette: néhány hét múlva egy kéziratot adományozott Karácsonnak, amely feltehetően a nevezett könyvtárból származott.)¹⁶ Mint bárki másnak Isztambulban, Karácsonnak sem volt fogalma arról, hogy az Oszmán Birodalomban hamarosan politikai fordulat következhet be. Sőt, még négy nappal azelőtt, hogy az alkotmányt másodsorra kihirdették volna, Avlonjai Ferid pasa arról beszélt az Osztrák–Magyar Monarchia nagykövetének, hogy a nagyvezír bármennyire is erős személyiség, mégis arra hatalma, hogy az alkotmányt érvényre juttassa.¹⁷

Ezen vélemény ellenére más történt. Július 22-én Karácson a Báb-i Áli főutcáján a következő jelenetnek volt tanúja: „Ma délután, midőn a Portára mentem, ugyancsak különös

¹³ Az Osztrák–Magyar Monarchia Külügyminisztériumának a Balkánt és különösen Bosznia–Hercegovinát érintő politikájára lásd: *Bridge, Francis Roy: Österreich-(Ungarn) unter den Grossmächten, Die bosnische Annexionskrise.* In: Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter (Hrsg.): *Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen. Teilband 1. Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Bd. VI/1.* Wien, 1989. 309–318.

¹⁴ Karácson Imre: *Törökországi tartózkodásom főbb eseményei.* (1907, Karácson Imre gépelt naplója) OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 51.

¹⁵ Csorba: *Történelem a történelem viharában,* 90.

¹⁶ Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1908. október 15. OSZK Kézirattár, Leveléstár

¹⁷ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. július 21. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt.195. fol. 351.

látványnak voltam tanúja. A Báb-i áli Dsaddere érve meglepődéssel láttam, hogy az utca két oldalát sűrű néptömeg állja körül, az út közepén rendőrök járnak, s szorítják hátra a népet. Néhány ismerőssel találkozáva megkérdeztem e tömörülés okát, s akkor mondják, hogy mindjárt jön a palotából az új nagyvezír. A szultán délben leküldött Ferid pasa nagyvezírhez s tudatta vele, hogy le van téve a hivataláról, és elvétette tőle a nagyvezíri pecsétet; ugyanakkor a Jildizbe hívatta Szaid pasát és a sejkh-ül-iszlámot, s tudatta Szaid pasával, hogy kinevezte nagyvezírnek, s az elkészített okmánnyal elküldte a Portára elfoglalni a hivatalát. A kinevezési okmány török szövege a következő: »Magasságos Vezér, Szaid pasa! Ferid pasa leváltásának következtében a nagyvezíri hivatal Hűségednek adatott és ruházottatott. Legyen Önön Isten Öszentsége tökéletes támogatása, ámen.« Ily magas állásra való kinevezést lehetetlen volna rövidebben megírni. A Báb-i áli Dsádden, mivel a Portára menni úgyszemint lehetett, megvártam az új nagyvezír felvonulását. Katonai zenekarral és katonai kísérettel vonult fel. Elöl a török zászlót vitték a katonák, s azután a zenekar jött, majd pedig lóháton a nagyvezíri hivatal főtisztje, azután lóháton a sejkh-ül-iszlám Dseáleddin, közepén Tahszin pasa a kinevező okmánnyal, mellette az új nagyvezír, Szaid pasa. Nagyobb baj lesz most rám nézve, hogy egy hónapig legalább várnom kell, mire valamiféle engedélyt kaphatok a munkám folytatására.¹⁸ A korszak udvari történetírója, Abdurrahman Seref Efendi a következő szavakkal vezette be a politikai fordulat leírását: „Ferid pasa leváltásával Szaid pasa nagyvezírsége” vette kezdetét.¹⁹

Két nap múlva a július 24-én kelt naplóbejegyzés szerint Karácson erősen kételkedett azzal a rövid hírrel kapcsolatban, amely az oszmán újságokban megjelent, miszerint a padisah utasításba adta a parlament (*Meclis-i Mebu'san*) összehívását. A török történetírásban ezt az eseményt második alkotmányossági időszaknak (*II. Meşrutiyet*) nevezik.

A fenti hírek szerint Karácson az oszmán alkotmány újbóli kihirdetéséről az oszmán polgárokkal együtt csak az esemény után másnap értesült. Egy nappal később, július 25-én tett naplóbejegyzésének hangneme a korábbiaktól nagyon eltérő volt: „Ma végre felébredt a török nép, s az alkotmányos szabadság második napján olyan tüntetést rendezett a Portán, a Szeraszkeriatban [Katonai Főparancsnokság], mely valóban meglepő. A zászlókkal, zeneszóval felvonuló óriási tömegből sűrűn hangzott a hürrijet [szabadság], a vatan [haza] szó. Ez az aluszékony nép mily hirtelen átváltozott. Főképp érdekes a hírlapok nyelve.”²⁰ Karácson az alkotmány második kihirdetése után azonnal küldött egy írást a magyar kormány hivatalos orgánumának számító *Budapesti Hírlap*ba, amelyből a szimpátia és a remény hangját is ki lehet olvasni.²¹

¹⁸ „Vezir-i [معاليم?] Sa'id Paşa! Ferid Paşa'nın infisal vuku'una binaen mesned-i sadâret sadakatinza mebna-i uhdenüze tevcih u ihale kılınmuşdır. Cenâb-i Hak tevfikât-i sübhanesine muzahher buyura, âmin!” Karácson Imre kézírásos naplójából, amelyben arab írásos török betétek is szerepelnek. Ezek a későbbi gépirásos tisztaíratból hiányoznak. A kéziratban a fenti idézetben látható szót a fenti formában lehet elolvasni, de ez értelmetlen, valószínűleg معاليم a helyesebb olvasat, amelynek a jelentése 'magasságos', rajta az egyes szám első személyű birtokos személyrag. OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 265/2. A napló gépelt változatát lásd: OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 51.

¹⁹ Kodaman, Bayram, Prof. Dr. – Ünal, Mehmet Prof. Dr.: *Son Vaka'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi. II. Meşrutiyet Olayları (1908–1909)*. Ankara, 1996. (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi – Sa. 133.) 11.

²⁰ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 52.; Kodaman–Ünal: *Son Vaka'anüvis*, 12.

²¹ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 52.; Csorba: *Történelem viharában*, 90.

Ezekben a napokban a hivatalos stílusban fogalmazott politikai jelentések hangneme is megváltozott. Erre jó példa Pallavicini Őrgróf jelentése: „...tehát a szultántól az alkotmány újbóli érvényessé tételét kérték. A napokban megjelent konstantinápolyi újságok közzétették a nagyvezír köriratát, amelyben az 1876-os alkotmány ismételt bevezetését ismertette.”²² Pallavicini jelentésében kifejezte abbéli reményét, hogy minden hirtelen jóra fordul. „Európa a mai napon egy teljesen új helyzettel áll szemben. Egy olyan elem, amelyet eddig teljes mértékben ignorált, a saját öntudatára ébredt...”²³ Feltehetően a többi Isztambulba akkreditált külföldi követség is hasonlóan reagált. Példaként idézhetem a hosszú ideig a Német Birodalom nagyköveti státuszában lévő (1897–1912) Adolf Freiherr Marschall von Bieberstein (1842–1912) véleményét, aki az Oszmán Birodalomban bekövetkezett változásokat hazája számára nagyon örvendetesnek értékelte.²⁴

A négy nap múlva, július 28-án írt naplóbejegyzés mutatja, hogy Karácson különben nagyon szkeptikus karaktere ellenére mennyire befolyásolta az a lelkesedés és izgalom, amellyel a török nép az eseményeket fogadta: „A szabadság láza elfogta a törököket. A tüntetések napról napra nagyobbak, de mégsem fajultak el. A sajtó szeme felnyílt. Némely lap oly erősen ír, hogy bármely más európai lappal felveheti a versenyt.”²⁵ Az újságok nyelvezetére vonatkozóan Ausztria–Magyarország nagykövetének a véleménye megegyezett Karácsonéval.²⁶ A török nép lelkesedése nem ismert határokat, szabadon folytak a nyilvános rendezvények, amelyeken elkezdtek használni a nemzeti szimbólumokat. Az udvari történetíró erről a tényről a következőket írta: „A sajtónak, amely harminc éven keresztül alig hallatta szavát, egyszeriben ismét megerősödött a hangja, és újra elkezdte a korábbi fájdalmas panaszkodását. Azonban az, ahogy a Jildiz Palotánál az audienciára várakozó, a mellükre vörös és fehér kokárdát tevő és kezükben zászlót tartó demonstrálók a júliusi kánikulában órákon keresztül várakoztak arra, hogy »látni fogjuk padisahunkat«; és az a reménykedés, amellyel reggel öt óráig kitartottak és helytálltak, illetve az, amilyen komolyságot mutatott minden alattvaló, aki a forradalmi eseményben részt vett, elég volt arra, hogy alázatra kényszerítse [az újságírókat], s így senki se sértse meg sem az uralkodó személyét, sem annak mind személyes, mind hivatali méltóságát, [...]. »Sokáig éljen a padisahunk!« szólama mindenfelől az egekbe szállt. Július 10-étől az elmúlt időszakot a »korábbi korszak« nevével fémjelezték, és a szívet melengető szabadság korszakától megkülönböztették. A korábbi korszak hibái és bűnei ismételt az újságírók témájává váltak, ugyanakkor az uralkodás székhelyét senki sem kárhoztatta, és zaklatástól ment maradt.”²⁷

²² Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. július 21. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 195. fol. 351.

²³ „Das Element, welches man bisher fast vollständig ignoriert hat, ist zum Selbstbewußtsein gekommen...” Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. július 21. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 195. fol. 351.

²⁴ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. augusztus 27. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 308.

²⁵ Karácson Imre gépírásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 53.; Csorba: *Történelem a történelem viharában*, 92.

²⁶ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. augusztus 8. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 87.

²⁷ „otuz seneden beri sesi kısılmış olan matbû’atun birden bire ref-i âvâz ve hikâye-i elîme-i mâziyye-i âgâz eylemesi ve göğüslerinde kırmızı beyaz kokardalar ve ellerinde bayraklarla sokak dolaşan nümayişçiler Yıldız Sarayı pişgâhında padişahımızı göreceğiz diye Temmuz sicağında sâ’atlerce intizâr ve gecenin sâ’at beşine kadar sebât u isrâr ile nâil-i emel olması evkâf-i umûmiyyece inki-lâb-ı vâkî’in ciddiyetine ve zât-ı şâhânenin de şahsi ve makâmınca hiçbir zararı melhûz olmayan

A politikai helyzet a forradalmi hangulatban lassan megváltozott, mégpedig a regnáló uralkodó presztízisének kárára. Karácson naplóbejegyzése 1908. augusztus 8-ról: „Ismét új nagyvezír és új minisztérium van. Ezen a héten a miniszterek már részben harmadszor cserélődtek. Most a külügyminiszter kivételével csupa új miniszter van Kjamiľ pasa nagyvezírral az élén. Az új törökök bizottsága az [*İttihad ve Terakki Cemiyeti*, azaz Egység és Fejlődés Bizottsága] ugyancsak kezébe kapta a hatalmat. Most már nem a szultán az úr a birodalomban, nem is a kormány, hanem az új török bizottság. Ismét néhány új lap keletkezett. Tegnap török színelőadás volt. Számi bejnek²⁸ Besa yahut ahde vefa ('Besza avagy hűség az eskühöz')²⁹ című darabját adták elő, mely már 30 év óta el volt tiltva. A színelőadás óriási hazafias tüntetés volt. Beszédeket mondtak az előadás közben, s elég volt csak említeni a haza, szabadság szót, s a közönség óriási módon tüntetett. Egy jelenséget vettem észre e tüntetések-nél, hogy a szultán iránt való lelkesedés meglehetősen leszállott, mert a padisah említésekor igen feltűnően gyenge volt az éljenzés. Meglátjuk, mit hoz a jövő.”³⁰

Karácson megfigyelése teljes mértékben igaznak bizonyult. Pallavicini információi szerint már ekkor a padisah trónfosztásáról és leváltásáról folytak a viták a háttérben. Az akkori viszonyok azonban még nem tették lehetővé, hogy ténylegesen lemondassák a trónról.³¹ Ennek ellenére lassan mindenki számára világossá vált, hogy a szultán presztízse erősen megfogyott az ifjú török komité szemében.³² Pallavicini hírforrása szerint elkezdődtek a kormány tagjai elleni eljárások és elfogatások. Nagyon régi hagyományok is feléledtek. Az akkori helyzet hasonlított például az 1655-ben történetekhez, amikor is Ipsir Musztafa pasa lett a nagyvezír. Eleinte nagyon keményen lépett fel a Porta magas méltóságú hivatalnokaival szemben, a korábbi rezsim defterdjának teljes vagyonát konfiskálta, őt magát pedig Krétára száműzte. Majd változtatva szándékán, amikor a volt defterdár átkelt a Boszporuszon, azonnal kivégeztette.³³ A 20. század elején azért megfigyelhető némi eltérés a korábbi századok gyakorlatához képest. A bukott államférfiak, akiktől teljes vagyonuk átadását követelték, ha hajlandónak mutatkoztak fizetni, meg tudták menteni az életüket. Így például a korábbi védelmi miniszter, Riza pasa, aki 200 000 piaszttert fizetett, vagy a tüzérség felügyelője, Zeki pasa, aki 50 000 piaszttert volt kénytelen átadni, s így megszabadult a börtöntől.³⁴

*usul-i cedideye lüzüm-ı mutáva 'atna hükm etdirmege kâfi idi. [...] »Padişahım çok yaşa« sadâları her tarafdan göklere çıkıyordu. On Temmuz'dan evvelki devir, devr-i sâbık nâmıyle devr-i dilârây-yı hürriyetden tefrik edilip devr-i sabıkın kusûrları kabahâtları jurnalculara isnâd edilerek makâm-ı saltanat münezzeh ve müberrâ 'ad olunuyor idi.» Kodaman–Ünal: *Son Vaka'anüvis*, 12–13.*

²⁸ Semszeddin Számi Fraseri (1850–1904) híres íróról, szótárszerkesztőről van szó.

²⁹ Csorba: *Történész a történelem viharában*, 93.

³⁰ Karácson Imre gépírási naplója, OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 54.

³¹ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. augusztus 8. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 87.

³² Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. augusztus 27. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 291–293.

³³ Simon Reniger III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1655. március 30. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 127. Konv. 2. fol. 151–157.

³⁴ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. augusztus 20. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 247–248.

Az új nagyvezír kinevezése Magyarországon is visszhangra talált: „Ma írt Thaly Kálmán, hogy Kjamil pasa nagyvezírt üdvözöljem a nevében, ha kihallgatásra megyek, s majd ő felnyitatta a Szeráj levéltárát. Bárcsak sikerülne, mert az idei munkám ugyancsak kevés lesz, ha ez nem sikerül. Különösen Rákóczyra vonatkozólag kevés, amit eddig felkutatni sikerült.”³⁵

Az újonnan megalakuló oszmán kormányzat Németország felé fordulása gyengítette Ausztria–Magyarország pozícióját. Pallavicini az új nagyvezírnél tett első audienciája során természetesen szóba került a Monarchia és az oszmánok közötti viszony is: „Törökországnak az Ausztria–Magyarországgal fennálló számos politikai és gazdasági érdeke következtében nagy figyelmet kell fordítania a köztük fennálló barátságra.” Pallavicini jelentésében kitért a boszai és hercegovinai vilájetek helyzetére, véleménye azonban teljesen ellentétes volt hivatali előljárója állásfoglalásával. Az Osztrák–Magyar Monarchia újságaiban megjelenő, annexiót támogató nézeteket elhibázottaknak tartotta: „Megengedem magamnak azt is megjegyezni, hogy a jelenlegi időpont nem tűnik számomra alkalmasnak, hogy az annexió kérdését Bosznia tekintetében, ahogyan az a mi sajtónkban már megtörtént, bármilyen módon is tárgyalás alá vegyük. A jelenlegi körülmények között nem lehetne kizárni, hogy ennek a kérdésnek a felvetése Törökországot a többi balkáni országgal egy velünk szemben álló táborba kényszerítene.”³⁶

Az oszmán forradalom tanúja, Karácson és a hivatalos diplomácia beszámolója közötti különbség abban állt, hogy a nép megmozdulásairól, a tiltakozásokról és a nemzeti zászlóval történt felvonulásokról csak a civil Karácson tudósított (1908. augusztus 21.): „A tipe-basi [tepebasi, *tepebaşı*] színházban ma délután előadták Kemál bej Vatan c. darabját, óriási közönség jelenlétében. A jövedelmet a Niazi és Enver páncélosok vásárlására szánták.”³⁷ A néptömeg hazaszeretetből fakadó, hirtelen kitört megmozdulásairól csak a napi eseményeket a tömeggel együtt megélő, alsó perspektívából szemlélő szemtanú, Karácson írásaiban lehet nyomára bukanni. Ahogy arra is, hogy a török nőket, akik eddig a társadalom háttérbe szorított rétegét képezték, mennyire mélyen megérintette a hazaszeretet nyílt megélése (1908. augusztus 23.): „...Az alkotmányosság felvillanyozta a zárkózott török nőket is, akik gyűjtést indítottak a Niazi és az Enver hadihajók vásárlására. Húsz török asszony nyitott arccal, vállukon piros-fehér szalaggal indult el a szigeten az előkelő házaknál gyűjteni a nemzeti célra. Óriási feltűnést keltettek a török nők, kiknek nagy része igazi tüneményes szépség volt. A török hadihajók nagy része hasznavehetetlen állapotban van. Az *Ikdám* közli, hogy csupán csak a külső burkolat volt meg a gépészet nélkül, s ezt mint ócskavasat lehet csak értékesíteni. Ma este óriási tűz volt Sztambulban, amelyhez hasonlót sosem láttam. A Fátih mecsettől a Sehzáde mecsetig minden égett. A próféta miráds napja volt, ez a fényes kivilágítás ugyancsak szomorú lesz sok ezer emberre.”³⁸

Mirács napja – mint ismert – a muszlim időszámítás szerinti redzseb hónap 27. napja, ami 1908-ban augusztus 25-re, péntekre esett. Meglepő, hogy Karácson naplóbejegyzése két nappal korábbra van datálva, mint az ünnep tényleges ideje. Ez esetleg arra utalhat, hogy a naplófeljegyzéseit nem mindig az esemény napján készíthette, hanem néha utólagosan, így

³⁵ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 54.

³⁶ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. augusztus 10. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 90. (távirat)

³⁷ Karácson Imre gépirásos naplója, OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 55. A színdarab pontos címe a következő: Vatan yahut Silistre (A haza vagy pedig Szilisztra).; Csorba: *Történelem a történelem viharában*, 93.

³⁸ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 55.; Csorba: *Történelem a történelem viharában*, 93.

tévedhetett a dátummal. Bárhogy is történt, annyi feltétlenül kiemelendő, hogy az ifjú oszmán forradalom napjaiban a fent említett tűzvész hosszú ideig mind Karácson naplójának, mind pedig a hivatalos diplomáciai jelentéseknek kiemelt témája maradt.

Az Oszmán Birodalmon belüli gazdasági és politikai pozíciókért versenyben lévő Ausztria–Magyarország és Németország a károsult családoknak nyújtott anyagi támogatásával és a leégett házak újjáépítésének szándékával kívánt maga iránt szimpátiát kelteni. Elsőként a német nagykövet, Marschall von Bieberstein báró lépett fel saját állama nevében. Pallavicini, amint tudomására jutott a német lépés, a segítségnyújtás érdekében kormányának egy nagy összeg átutalását javasolta.³⁹ I. Ferenc József elfogadta a nagykövet előterjesztését, és a saját nevében 15 000, kormánya részéről pedig 4000 piasztert utalványoztatott szeptember legelőjén. A padisah és az oszmán kormányzat köszönettel fogadta a segítséget.⁴⁰ Karácson naplójából kitűnik, hogy a tűzvész hatalmas katasztrófát idézett elő (1908. augusztus 24.): „Ma megnéztem a tüzet; egyes helyeken még ég a zsarátnok. Több mint háromezer ház pusztult el. Valens vízvezeték óriás, ódon falai több helyen ugyancsak füstösek lettek. A hajléktalanná vált népség számát 20 000-re teszik. Ezek legnagyobb részt muzulmánok.”⁴¹

Néhány nap múlva a tűzvész háttérének egy másik olvasata is napfényre került (1908. augusztus 27): „A török lapok már nyíltan írnak róla, hogy az óriási tűz s utána kisebb tüzek a gyújtogatók szövetkezetének tulajdonítható. Ezeket a gyújtogatókat a török lapok kundakdsi [kundakcsi, *kundakçı*] néven említik. A kundakdsik szövetkezete petróleumos fát és olajos vásznat dob a házra s azt meggyújtja. A gyanú pedig terjed, hogy a kundakcsik szövetkezete nem csupán rabolni akar a tűzveszély alkalmával, hanem a háttérben politikai párt lappang, mely az alkotmányosságot megzavarni akarja. Az *Ikdam* erre vonatkozólag így ír: »Kétségtelenné vált, hogy országunkban már egy ideje gyújtogatás szándékában egy gyújtogató csapat szerveződött. Ezeknek a szándékait teljes mértékben még nem fejtettük meg. Az [emberek] házeit és szíveiket lángra lobbantók, a vagyonukat és értéküket felpredálók vajon a rablás miatt teszik-e ezt, vagy aljas szándékuk az, hogy ezen ország politikai testét romba döntsek? Mindkettő szükségszerűen következik ellenséges és piszkos szándékukból.«”⁴² Ezeket a híreket hiába keresnénk Pallavicini ezen napokban írt jelentéseiben.

A soknemzetiségű és vallási tekintetben is nagyon kevert országban, de különösen a sajtóosan is többféle etnikai elem által lakott Isztambulban a *nemzeti* kérdés hirtelen a legfontosabb politikai ügygé vált. Pallavicini véleménye szerint az Egység és Fejlődés Bizottsága a meglévő nemzeti és vallási csoportok identitását egy kialakuló oszmán nemzettudatra kívánta lecserélni. A vallások között pedig meg akarta teremteni az egyenrangúságot.⁴³ Karácson szerint (1908. augusztus 28.): „Az *Ikdam* mai száma [Bir teklif-i mühim ('Egy fontos

³⁹ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Isztambul, 1908. augusztus 27. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 316–317. (távirat).

⁴⁰ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Isztambul, 1908. szeptember 3. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 308–315. Az átutalás eredeti oszmán számlája és annak német fordítása: uo. fol. 425., 424.

⁴¹ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 56.

⁴² A naplóbejegyzés török szövege Karácson kézírásával: „*Memleketimizde öteden beriden ihrak etmek için bir kundakçı çetesi teşkil etdiğine artik şüphe kalmıyır. Bundan maksadına olduđını temamıyle gıremıyırız. Acaba evleri, yürekleri yayan, mal ve mennâmı gâret edıip yağma mi etmek, yoksa bir maksad-i mel'unâneye (مبلعونانه یه) mebna şu memleket vucud-i sıyâsetine zarbe mi urmakdır. Bunun ikiside a'dâ-yi (?) müstelzem olan cenabetlerdendi.*” OSZK Kézirattár, Quart Hung 265/2.; Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 56.

⁴³ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Isztambul, 1908. augusztus 27. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 291–293.

javaslat') címen ⁴⁴ Ali Mevlevi levelét közli, mely azzal a javaslattal áll elő, hogy egy bizottság álljon össze az ulemákból, s készítsen török nyelven új tefszíreket [magyarázatokat] a Koránhoz, amely magyarázza meg a Koránt.”⁴⁵ 1908. augusztus 31.: „Az *İkdám* ma cikket közöl [...] címen, mely a muzulmánoknak sok keserű igazságot nyíltan elmond. Mi volt, úgy mond, Európa beavatkozásának oka eddig? Mivel igazság és egyenlőség nem volt. Felszólítja a kormányt, hogy a legkiválóbb ulémákat küldje ki Anatólia falvaiba, hogy magyarázzák meg a népnek az alkotmány által követelt egyenlőséget, igazságot, keresztény és muzulmán között lévő teljes jog- és kötelesség-egyformaságot. Mert, ha most elveszítik Európa jóakarátát, többé nem sikerül így egyívé hozni a népet. A *Budapesti Hírlap*ban közölt két cikknek jó hatása volt, mert egyiket az idevaló francia és török lapok kivonatban ismertették.”⁴⁶ (Ezen cikkek egyike a *Budapesti Hírlap* 1908. július 30-i 182. számában jelent meg *A Szabadság első napjai* címmel.⁴⁷ Karácson szeptembertől kezdve rendszeresen publikált az *İkdám* című napilapban is.⁴⁸)

A muzulmánok és a keresztények egyenjogúsítása az isztambuli muszlim társadalom számára egyáltalán nem volt könnyen elfogadható. Az oszmán társadalom hagyományainak, vallási és kulturális különbözőségeinek a felszámolására tett kísérlet egy európai minták alapján létrehozott alkotmány bevezetésével és az oszmán nemzettudat kialakítására való törekvéssel egyik pillanatról a másikra megvalósíthatatlan volt. A helyzet súlyosságát egy októberben történt szomorú esemény igazolta, amiről azonban nem Karácson, hanem a hivatalos nagyköveti beszámoló tájékoztat bennünket. Egy isztambuli görög (róm) férfi egy muszlim özvegyasszonnyal alakított ki kapcsolatot. Majd tudatta a nő apjával, hogy el kívánja venni feleségül a lányát. Az apa rettenetes dühbe gurult, és a görögöt más muzulmánok segítségével egy rendőrörsre vitték, ahol egy fanatikus muszlim úgy felkorbácsolta az indulatokat, hogy egy muszlim csoport a rendőrörs és a jelenlévő katonák szeme láttára szörnyű bántalmazások során megölte a görögöt.⁴⁹

Az alkotmány újbóli kihirdetésekor több zavaró esemény is rontotta a közhangulatot. Például Kréta elszakadása, Bulgária adófizető státuszának felmondása és teljes függetlenségének a kinyilvánítása, továbbá Bosznia-Hercegovina anektálása, melynek következtében széles körű gazdasági bojkott bontakozott ki az Osztrák–Magyar Monarchia ellen.⁵⁰ Karácson Thallóczy Lajosnak írt beszámolóiban a bojkott mögött Anglia szándékát és propagandáját vélte felfedezni.⁵¹ Şükrü M. Hanioglu elemzése szerint is 1908 augusztusa közepétől az Egység és Fejlődés Bizottsága Németország, de még inkább Anglia felé kezdett közeledni, aminek következménye a törökök Ausztriával szembeni magatartásban is megmutatkozott.⁵² Az Ausztria árucikkei elleni bojkott Karácson naplója szerint hónapokig tartott, intenzitása

⁴⁴ Csorba: *Történelem a történelem viharában*, 93.

⁴⁵ Karácson Imre gépírásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 57.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ *A Szabadság első napjai*, Konstantinápoly, 1908. július 25. *Budapesti Hírlap*, 1908. július 30. 182. sz. 6.

⁴⁸ Karácson Imre gépírásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 58.

⁴⁹ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Isztambul, 1908. október 21. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 197. fol. 38–41.

⁵⁰ Bulgária függetlenségének kikiáltása és Bosznia–Hercegovina annexiója között feltétlenül kapcsolatot kell látnunk. *Bridge: Österreich-(Ungarn) unter den Grossmächten*, 315., 328., 329–331., 337–339.; Hanioglu, M. Şükrü: *A Brief History Of The Late Ottoman Empire*. Princeton, 2008. 168., 276–277.; Csorba: *Történelem a történelem viharában*, 94.

⁵¹ Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1908. december 2. OSZK Kézirattár, Levelestár

⁵² Hanioglu: *A Brief History*, 167.

még erősödött is. 1908. november 24.: „Tegnap erős meghülés miatt otthon tartózkodtam. Ma Sztambulba mentem, hol egyik városrészben lefolyt választás után zeneszóval, zászlókkal tüntető menet volt. Az osztrák áruk ellen a boycott egyre erősödik. Csodálatos, hogy Ausztria egy népnél sem tud rokonszenvet kelteni maga iránt. Kelet az európai intézmények behozatalánál sok tekintetben modernizálódik, s vesz abból a titokzatos romantikusságból, mely eddigelé jellemezte. Szándékom Konstantinápolyról olyan történelmi vonatkozású leírást készíteni, mely főleg ránk, magyarokra érdekes. Miként fogom bevégezni, Isten tudja.”⁵³

A Bosznia–Hercegovinát érintő kérdések augusztus hónap végétől kezdve napi rendszerességgel jelen voltak az isztambuli újságokban. Ausztria–Magyarország nagykövetsége ezeket a cikkeket a jelentések mellékleteiként Bécsbe küldte. Időnként a legfontosabbnak tartott cikkeket németre fordíva is mellékeltek. Az isztambuli lapok azt sugalták, hogy Bosznia–Hercegovinából autonóm tartományt kellene kialakítani.⁵⁴ Annak ellenére, hogy a két állam között kitapintható volt a politikai elhidegülés, augusztus végén Pallavicini személyesen és baráti hangnemben mondott köszönetet II. Abdülhamid szultánnak azért, hogy a Ferenc József születésnapján tartott ünnepségen a portai főceremóniamester átadta a szultán jókívánságait. A köszönetnyilvánításra adott válaszként II. Abdulhamid biztosította a nagykövetet arról, hogy az oszmán alkotmányt senki sem vonhatja vissza, és hangsúlyozta: ő a népével és a hadseregével egynek érzi magát.⁵⁵ Ezt a kijelentést a padisah néhány nap múlva egy másik találkozáson megismételte.⁵⁶

Bosznia–Hercegovina ügyére vonatkozóan igen sok eltérő vélemény fogalmazódott meg.⁵⁷ Politikai szempontból a pánszláv mozgalmak perspektívájából Szerbia, Oroszország támogatója talán a később kiformalódó Jugoszlávia-gondolat előhírnökeként mindent megtett a nevezett vilájetek megszerzéséért. Ausztria–Magyarország Balkánra irányuló politikája érdekében az említett két vilájetet 1878-tól katonailag megszállta, ami azonban nem jelentette, hogy államjogi szempontból kétségbe vonta volna az oszmán államhoz való tartozásuk tényét. Ahogyan ezt már érintettem, Pallavicini követ az oszmánokhoz tartozó terület anektálását mind az oszmánok, mind pedig Oroszország számára elfogadhatatlannak tartotta.⁵⁸ Azonban, amikor az oszmán lapok legsűrűbben emlegették a Bosznia–Hercegovina körüli vitákat, 1908. szeptember 15-én titokban találkozott Aehrenthal az orosz külügyminiszterrel Buchlau városában. A találkozó eredményeképpen Oroszország elfogadta Bosznia–Hercegovina anektálását azzal a feltétellel, hogy a Monarchia biztosítja az orosz flotta

⁵³ Karácson Imre gépírásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 67.

⁵⁴ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. augusztus 28. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 319. (távirat)

⁵⁵ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. szeptember 2. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 346–348.

⁵⁶ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. augusztus 29. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 327.

⁵⁷ „Bosna-Hersek vilayetine ait olan vesikaların konularından görünüyor ki, İngiltere ve Rusya Monarşi'nin tek tarafı tedbirini, yani annekasyonu hoş görmemiştir.” Demir, İsmet – Yıldırım, Hacı Osman – Demirbaş, Uğurhan – Ağanoğlu, Yıldırım – Akdağ, Hasan – Bayır, Önder – Çakır, Hamza – Demirbaş, Şükran – Demirel, Mücahit – Eliaçık, Muhittin – Emecen, Ayşe – Kartal, Nuray – Koltu, Nuran – Mete, Zekâi – Yavuz, Fuat – Yıldırım, Zahit – Yılmaz, Nazım: *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516–1919)*. Ankara, 1992. (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 7.) 262–339.

⁵⁸ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. szeptember 5. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. fol. 372.

előtt a Boszporusz és a Dardanellák megnyitását. Ezt követően I. Ferenc József Magyarország Szent Koronája jogaira hivatkozva uralma alá vonta Bosznia–Hercegovinát. Ugyanakkor a novipazari szandzsákról, amely szintén a Monarchia megszállása alatt állt, lemondott, és innen visszavonta csapatait. Korábbi háttértárgyalásokra utal például az a tény is, hogy Bulgária fejedelme és Kelet-Rumélia helytartója, Sachsen-Coburg-i és Gotha-i I. Ferdinánd, aki mindkét minőségében a szultán vazallusa volt, már júniusban magyarországi birtokának nevét felhasználva Murányi grófként inkognitóban Bécsbe utazott.⁵⁹ Annak ellenére, hogy a Bécsben őrzött ceremóniaaktákban nem találunk adatokat a tárgyalásokról, valószínűsíthető, hogy az oszmán–bulgár viszonyrendszer lehetett a fő téma.

Utólag meglepő, de magas szintről származó információ alapján elfogadható, hogy az ifjú török komitő nem hitt a pánszláv mozgalom veszélyességében.⁶⁰ Érdekes ez annak fényében, hogy például a Rákóczi-szabadságharc idején, tehát körülbelül kétszáz évvel korábban már a fejedelem is felhívta a Porta figyelmét a balkáni ortodox népek és a cár kapcsolatára.⁶¹ Hogy a veszély lekicsinylése mekkora hiba volt, I. Ferdinánd fejedelem szentpétervári látogatása és annak következményeként 1908. szeptember 12-én Bulgária függetlenségének kinyilvánítása nyomán vált (utólag) nyilvánvalóvá.

A független Bulgáriát érintő első jelentős politikai ügy azzal kezdődött, hogy az oszmán külügyminiszter vacsorájára a külföldi követségek mellé a bulgár *kapukethüdát* (portai ügyvivőt), akinek a nevét a források Geschoff/Gesov/Kasov formában jegyezték le, nem hívták meg. Ezzel a megalázással jelezni kívánták, hogy nem tekintik egyenrangúnak a többi követet. Egy nap múlva Gesov meglátogatta Asztria–Magyarország nagykövetét, és arról érdeklődött, vajon ebben a kérdésben mi a Monarchia álláspontja. A nagykövet nagyon kimért választ adott, amelyben ugyan a baráti együttérzés tükröződött, de az is világossá vált, hogy a Monarchia a Portához hasonlóan a kialakult helyzetet, vagyis az oszmán–bulgár viszonyt az Oszmán Birodalom belpolitikai kérdéseként kezeli.⁶² A vacsora során ez a politikai vita a külföldi követek között is a beszédtema volt. Az, hogy a bulgár–oszmán diplomáciai-protokolláris konfliktusban nem Bulgária mellett álltak ki, nem meglepő.⁶³ A nagyvezír kifejtette,

⁵⁹ „Fürst Ferdinand von Bulgarian, Eintreffen. Wien, am 5. Juni 1908. Fürst Ferdinand von Bulgarien ist inkognito unter dem Namen Graf Murany heute um 6 Uhr 33 Minuten früh aus Sofia in Wien eingetroffen. (Unterschrift).” ÖStA HHStA Neuere Zeremonialakten, Kt. 447. 1908. XV Pr.Z. 1769.

⁶⁰ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. augusztus 27. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt.196. fol. 291–293.

⁶¹ Benda Kálmán – Esze Tamás – Maksay Ferenc – Pap László (szerk.): *Ráday Pál iratai 1703–1706*. 1. köt. Budapest, 1955. 442–444.; Benda Kálmán: *II. Rákóczi Ferenc török politikájának első éve 1702–1705*. Történeti Szemle, 5. évf. (1962) 2. sz. 207. A témáról részletesebben lásd: Papp Sándor: *A Rákóczi-szabadságharc török diplomáciája*. Századok, 138. évf. (2004) 4. sz. 793–821.; Папп, П.: *Два желанных союзника венгров — два заклятых врага: освободительная война Ракоци в силовом поле россии и оттоманской порты*. In: Кочегаров, К. А. – Хаванова, О. В. – Шереш, А. (ред.): *Освободительная война 1703–1711 гг. в Венгрии и дипломатия Петра I*. [Az 1703–1711. évi Rákóczi-szabadságharc és I. Péter orosz cár külpolitikája.] Санкт-Петербург, 2013. 91–112.

⁶² „Ich galube den Intention Eurer Exzellenz gemäss zu handeln, in dem ich in ganz freundschaftlicher Weise und mit dem Beifügen, dass es mir ferne liege, mich in eine rein innere Frage einzumischen zu wollen...” Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. szeptember 12. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 96. fol. 430–431.

⁶³ „Türkischerseits beruft man sich auf den formell, allerdings richtigen Standpunkt, dass der hiesige bulgarische Agent nicht Mitglied des diplomatischen Korps ist und mit dem Minister des Aeussern nicht offiziellem Verkehr steht. Demgegenüber kann man aber mehrere Präzedenzfällen geltend

hogy az, ha Gesovot tiltakozásképp visszarendelik a konfliktus miatt Szófiába, nem jelent problémát, és csak jó lenne, ha valaki mást küldenének helyette.⁶⁴

Amikor Pallavicini gróf Gesov hazarendelése után egy nappal a bulgár–oszmán viszonyt államjogi szempontból kiértékelte, a konfliktust egy szuverén hatalom és a vazallusa között felmerült problémaként vázolta.⁶⁵ Az oszmán alkotmány második kihirdetése körüli időszak udvari történésze, Abdurrahman Seref Efendi a bulgár kérdés tárgyalását a következő szakvakkal vezette be: „Bulgária portai állandó ügyvivője (*kapukethüdası*), Gesov (*Kaşov*) nem kapott meghívást a nagyvezírhez....”⁶⁶ A bulgár követ címe, a *kapukethüda* régóta ismert a magyar történelemben, hiszen a Portán tevékenykedő erdélyi állandó követek ugyanilyen címet viseltek, jelezve, hogy Erdély diplomáciája egy Portától függő hatalom képviselőjét látta el. A nagyvezír tehát a régi beidegződések szerint járt el, ami alapvetően az európai diplomácia standardjaitól nem állt távol.

Mindebből látható, hogy a Portának egy sor külső és belső nehézséggel kellett szembenéznie, amikor mélyreható belső reformtevékenységre kellett volna összpontosítania. A nagyvezír magatartása jelezte, hogy a konfliktusokat, akár Bulgária, akár Bosznia–Hercegovina esetében, békés eszközökkel kívánták rendezni.⁶⁷ Az osztrák levéltári források bemutatják, hogy a fentiek mellett a birodalom keleti határvédékén is konfliktusok jelentkeztek. A 19. század diplomáciai szokásainak megfelelően a felmerülő problémákat közös tárgyalóbizottságok (*gemischte Grenzkommision*) útján próbálták megoldani. Ilyen volt az az oszmán és iráni küldöttekből álló bizottság is, amelynek feladata a határvédéken kialakult ellentétek rendezése volt, és amelybe Isztambul részéről elsősorban katonákat delegáltak. Ez azonban újabb surlódáshoz vezetett, aminek feloldására a katonákat visszahívták, és helyükre a külügyminisztérium embereit rendelték ki.⁶⁸

machen, wo der bulgarische Vertreter mit Diplomaten bei Hof empfangen wurde.” Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. szeptember 13. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt.196. fol. 431.

⁶⁴ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. szeptember 12. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 430.

⁶⁵ „Die Pforte habe nur die sich aus dem Verhältnisse des souveränen zum Vasallenstaate ergebende logische Schlussfolgerung gezogen.” Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. szeptember 12. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 430–431.; Papp, Sándor: *The System of Autonomous Muslim and Christian Communities, Churches and States in Ottoman Empire*. In: Kármán, Gábor – Kunčević, Lovro (eds.): *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Leiden–Boston, 2013. (The Ottoman Empire and its Heritage. Politics, Society and Economy, 53.) 375–419.; Papp, Sándor: *Vasal. Daha güçlü bir devletin koruması altına girme ve ona bağlanma durumunu anlatan siyaset terimi*. Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (a továbbiakban: TDVİA). Cilt 42. İstanbul, 2012. 531–534.

⁶⁶ Kodaman–Ünal: *Son Vaka’anüvis*, 17.

⁶⁷ Kodaman–Ünal: *Son Vaka’anüvis*, 17.

⁶⁸ „Die türkisch-persischen Differenzen in Angelegenheit der Grenzregulierung, in welcher, wie Euer Excellenz aus der h.a. Berichterstattung erinnerlich, die türkischerseits gemachten Schwiereigkeiten ausschliesslich von Palais ausgenommen waren, scheinnten gleichfalls ihrer baldiger sachgemässen Erledigung entgegenzugehen.” Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. szeptember 2. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 355–356. A 19. századi iráni–oszmán határkommissziók működésére és a megállapodásokra lásd: Mirzā Moheb’Alī Khān Nāzem’ol-Molk Marandī Yekanlou: *Majmou-e Rasā’el va Lavāyeh Tahdid-e Hudūd-e Irān ve Osmani*. (Treaties on the Demarcation of Iranian-Ottoman Boundary 907–1309 / 1501 1891). Edition and Introduction: Salehi, Nasrollah Dr. Tehran, 2016 / 1395.

Október elején Karácson Imre az oszmán állam első fővárosába, Burszába látogatott, hogy ott a korai oszmán–magyar történelemre vonatkozó források után kutasson, ahonnan csak 11-én érkezett vissza. Megdöbbenésére az isztambuli lapokban Magyarországot illetően meglepő híreket talált (1908. október 11.): „Ma visszatértem Burszából. Az *Ikdám*ban Iszmail Hakki egy felhívást közöl [Macar kardeslerimize ('Magyar testvéreinkhez')⁶⁹] címen, amelyben felhívja a magyarokat, hogy delegációban tagadják meg a budgetet Bosznia miatt. Naiv politikusok ezek a törökök! [...] Az *Ikdám* felhívását lefordítottam és elküldtem a *Budapesti Hírlap*nak. Ha tetszik nekik, feleljenek rá. Én nem avatkozom a politikába.”⁷⁰A törökök Bosznia anektálása miatt határozott fellépést vártak a magyaroktól a Habsburg-uralkodóházzal szemben. Ha a Monarchia belső ügyeire vonatkozó hírek többsége tévedésen alapult is, nagy jelentőséget tulajdonítottak nekik. 1908. október 13.: „A *Millet*ben Ahmed Refik cikket írt [...] címen és közölte Zápolyai János király arcképét. Ennek is ugyanazon célja van, mint az *Ikdám* cikkének. A keleti lapok túlságos együgyűek. A mai lapokban szélteben elterjesztették a hírt, hogy Magyarország kikiáltotta az Ausztriától való elszakadást. Ez a koholmány itt hitelre talál.”⁷¹ Karácson ennek a téves hírnek a keletkezéstörténetére egyik levelében tért ki. Az osztrák árucikkekre vonatkozó bojkott idején az Isztambulban élő magyar kereskedők egy nyilatkozatot jelentettek meg, amelyben azt követelték, hogy különböztessék meg őket az osztrákoktól, és azt is kifejezték, hogy mennyire szomorúan vették tudomásul Bosznia anektálását. Emellett egy ismeretlen személy egy táviratban Budapestről Magyarország függetlenségének kinyilvánításáról írt.⁷² Tehát nemcsak a törökök voltak naivak, hanem valaki a tűzzel játszott Budapesten. Mindez Bulgária függetlenedése idején hihetőnek tűnhetett a Boszporusz partján.

Ugyanakkor még egy újabb valótlán hír felbukkant, mégpedig arról, hogy I. Ferenc József elhalálozott. 1908. október 19.: „Ma délután az a vaklárma terjedt el Sztambulban, hogy Ferenc József királyunk meghalt. Furcsa híresztelés!” 1908. október 20.: „Ma a török lapok megcáfolják a halálhírt. Tehát hitelre talált.”⁷³

A török politikusoknak a magyarokkal kapcsolatos és a maguk szempontjából logikus elvárását, amit a lapokban is fejtegettek, Karácson pontosan ismertette Thallóczy Lajossal, aki mint a közös pénzügyminisztérium osztályfőnöke nem hivatalosan a magyar kormány részéről Karácson kapcsolattartója volt, ő maga is a Balkán magyar történeti kapcsolatait kutatta.⁷⁴ Eszerint, ha a magyarok ténylegesen a török nép őszinte barátai, akkor ebben a sanyarú helyzetben azt várták, hogy olyan lépéseket tesznek, amelyek megváltoztatják az Osztrák–Magyar Monarchia politikáját. A magyar és a török vélemény között azonban jelentős szemléletbeli különbség mutatkozott. A magyarok Boszniát a középkor végéig a magyar álamhoz kapcsolódó, annak alárendelt vazallusaként szemlélték, és ennek következtében a Monarchia katonai és politikai céljait támogatták, sőt Bosznia irányítását illetően a Szent

⁶⁹ Csorba: *Történelem a történelem viharában*, 94.

⁷⁰ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 61. A magyar válasz igen cinikusan hangzott, utalva a török–magyar küzdelmekre és a hódoltságra. Lásd: Török testvéri szózat. *Budapesti Hírlap*, 1908. október 15.; Csorba: *Történelem a történelem viharában*, 94.

⁷¹ Uo.

⁷² Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1908. október 13. OSZK Kézirattár, Levelestár

⁷³ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 61.; Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1908. október 22. OSZK Kézirattár, Levelestár

⁷⁴ Életére és működésére lásd: Juzbašić, Dževad – Ress Imre (Hrsg.): *Lajos Thallóczy, der Historiker und Politiker. Die Entdeckung der Vergangenheit von Bosnien-Herzegowina und die moderne Geschichtswissenschaft*. Zusammenarbeit mit Andreas Gottsmann. Sarajevo–Budapest, 2010.

Korona jogaira hivatkozva ismét a magyar állam irányítása alá kívánták helyezni. Érdemes megjegyezni, hogy a fenti kérdéskörrel, ami a Monarchiát oly nagy mértékben érintette, az Isztambulból Bécsbe küldött jelentésekben nem találtam adatokat, pedig biztosak lehetünk benne, hogy Pallavicini nem kerülhette meg ezen hírek értékelését és továbbítását.

A Monarchia elleni bojkott Karácson életét is befolyásolta. 1908. október 22.: „Tegnap és ma a Bajazid mecsetben voltam. [...] Ma meghallgattam egy prédikációt a Bajazid mecsetben. A hodsza a képviselőválasztásról prédikált, hogy a választáskor a muzulmánok együtt legyenek, mert különben sok keresztény jut be a parlamentbe s abból veszély lesz, mivel az örmények majd autonómiát fognak követelni Örményország számára. Azután rátért a prédikációban Ausztriára, s buzdította a hívőket, hogy Ausztria ellen folytassák a gazdasági háborút.

A prédikáció végeztével egy ismerős török tiszt jött hozzám s kért, hogy a napokban ne jöjjenek a mecsetbe, mert inzultálhatnak. A törökök most ilyen prédikációk hatása alatt igen ingerültek, s összetéveszthetnek az osztrákokkal.”⁷⁵

November közepén Pallavicini az alkotmánnyal szembeni akcióról is beszámolt. A kormányzat mintegy preventív intézkedésként lépéseket foganatosított konzervatív muszlim vezetők, elsősorban a mollákkal szemben. November 14-én a mollák a Jildiz Szeráj előtt nagy demonstrációt tartottak.⁷⁶ A Bajezit Dzsámiban elhangzó prédikációt is jellemző keresztényellenes hangulatkeltést a Monarchia nagykövete is érzékelte, és a keresztények közötti újabb törésvonalak létét is bemutatta. A parlamenti választások idején megnyilvánuló keresztényellenes fellépés ellenhatásaként ugyanis a két legnagyobb nemzetiség, a görögök (rúm) és a bulgárok nyilvános, tiltakozó akciókat szerveztek. Az örmények pedig, akik mintha teljesen elfogadták volna az „oszmán nációban [*Osmanlı Milleti*]” betöltött helyüket, a görögökkel és a bulgárokkal szemben semlegességet mutattak.⁷⁷

Karácson véleménye szerint az isztambuli lakosság feszültség nélkül fogadta az egymás utáni kormányok megalakulását, és a tűzvész körüli események kivételével nem történt semmilyen véres esemény. A Balkánon meginduló összecsapások hatására azonban az ifjútörök hatalommal elégedetlenek között megindult a szervezkedés, ami fegyveres összecsapásokhoz vezetett. 1908. november 2.: „Tegnap megtörtént az első jele a törökök között beálló küzdelmeknek. A Taskisla [*Taşkışla*] kaszárnyában a katonaság összeütközött a Szalonikiból jött csapattal. A török lapok közlése szerint csupán 83 ember fogott fegyvert a Szalonikiból érkezett csapatok ellen, s az összeütközésnek mindössze 3 halottja lett. Lehet, hogy igaz.”⁷⁸

Majd 1908. november 8-án Karácson a következőket írta naplójába: „A *Millet* című lap megbukott, mivel túlságosan liberálisnak tartották a muzulmánok. Főleg sokat ártott a lapnak az a cikk, melyben azt fejtegette, hogy a muzulmán nők is nagyobb szabadságot kapja-

⁷⁵ Karácson Imre gépírásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 62. Karácson a *Leyletü k-Kadir* ünnepélye miatt a Bajezit dzsámiban hallgatott prédikációról a Thallóczynak küldött levelében is beszámolt: Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1908. október 23. OSZK Kézirattár, Levelestár

⁷⁶ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. október 14. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt.arton 197. fol. 23–26.

⁷⁷ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yeniköy, 1908. november 25. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt.arton 197. fol. 149–152. Az általános véleményre vonatkozóan lásd: Hanioglu: *A Brief History*, 151.

⁷⁸ Karácson Imre gépírásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 63.; Csorba: *Történelem a történelem viharában*, 96.

nak, s lehetőleg közeledjenek az európai nők szokásaihoz. A muzulmán fanatizmus még túlságosan nagy, s ez még igen kényes kérdés a törököknél.⁷⁹ Egy hónappal korábbi jelentésében Pallavicini is szóba hozta a török nők helyzetét: a török nők kérdése az alkotmány második kihirdetésekor a leglényegesebb kérdések közé tartozott.⁸⁰

Miközben Isztambul a politikai változások lázában égett, Karácson lassanként lehetőséget talált arra, hogy tudományos kutatásait is folytassa. A szultáni rendelet (*irade*) a Topkapi Szeráj Levéltára megnyitására és az ott folytatott kutatások engedélyezésére november 10-én született meg. Karácson napokon keresztül járt a nagyvezíri hivatalba, hogy a padisah engedélyének érvényt szerezzen.⁸¹ November 25-től kezdve hetente két nap reggel 9.30 és délután 15.30 között folytathatott kutatásokat a Topkapi Szerájban. Az első levelesládát negyven fő kíséretében szállították egy fűtetlen szobába. Itt kezdte el a munkát, ami elsőként abból állt, hogy az ép dokumentumokat darabonként húzta elő a koszos és részben elrohadt papírok közül, azután saját kézzel lemásolta.⁸² December elejére teljes mértékben végzett az első levelesládával, ami gazdasági fejegyzések mellett a padisahok verseit tartalmazta. Karácson abban reménykedett, hogy a második ládát már december 3-án ki fogja tudni nyitni, ez azonban nem így történt.⁸³ 1908. december 15.: „Ma a szerájban voltam s értésül adták, hogy újabb láda iromány került elő a kincstárból, de csak a jövő héten, e hó 21-én kezdhetem meg annak átvizsgálását, mivel a héten a parlament megnyitása miatt csupa ünnepélyek lesznek.”⁸⁴ Ugyanazon a napon Thallóczynak küldött levelében beszámolt arról, hogy a padisah a parlament megnyitása körüli ünnepségek idején a rezidenciáról, a Dolmabahcséból jövet és az oda való visszatérés közben bizonyára a Topkapi Szerájt is meglátogatja, és az erre való felkészülés idején nem kapott engedélyt a kutatómunka folytatására. Levele tartalma alapján december 23-ig lehetetlennek tűnt a levéltári kutatás folytatása.⁸⁵

1908. december 16.: „Nagyban folynak az előkészületek a holnapi ünnepre, a parlament megnyitására. Mai lapok jelentik, hogy az osztrák képviselőház gratulál a török parlamentnek. A magyar parlamentről nem lehet olvasni semmit. Kétségbeejtő az a szűklátókörűség, mely a mi hazánkat s főképpen a képviselőket jellemzi. Aprólékos pártpolitikai ügyekben merítik ki egész erejüket, a világ folyásáról pedig úgyszólván semmit sem tudnak.”⁸⁶ Csorba György azonban kimutatta, hogy ebben a kérdésben Karácson tévedett. A magyar parlament valójában üdvözölte a török parlamentet, az erre érkezett török válaszreakciót pedig nagy üdvivalgással fogadta a magyar fél.⁸⁷

A parlament megnyitása mind Karácson naplójában, mind pedig a Monarchia nagykövetének hivatalos jelentésében fontosságának megfelelő méltatásban részesült. 1908. december 17.: „Ma volt a parlament megnyitása óriási lelkesedés között. A szultán végigkocsizott ma a városon, talán 32 év óta először. Rendkívül felemelő és megindító látvány ennek a

⁷⁹ Karácson Imre gépírásos naplója, OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 64.

⁸⁰ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Yenikőy, 1908. szeptember 30. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 196. fol. 519–520.

⁸¹ Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1908. november 10. OSZK Kézirattár, Levelestár

⁸² Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1908. november 27. OSZK Kézirattár, Levelestár

⁸³ Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1908. december 2. OSZK Kézirattár, Levelestár

⁸⁴ Karácson Imre gépírásos naplója, OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 69.

⁸⁵ Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1908. december 15. OSZK Kézirattár, Levelestár

⁸⁶ Karácson Imre gépírásos naplója, OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 69.; Csorba: *Történelem a történelem viharában*, 94.

⁸⁷ Csorba: *Történelem a történelem viharában*, 94.

rabságból felszabadult keleti népnek a lelkesedése.”⁸⁸ Pallavicini más külföldi hatalmak nagyköveteivel együtt részt vett a nyitóünnepségen, amelyen II. Abdülhamid trónbeszédét (*Thronrede*) a szultán első titkára olvasta fel. Beszédének egy része külpolitikai ügyekkel foglalkozott: a szultán kitért mind Bulgária függetlenségének kikiáltására és annak fejedelme, Ferdinánd hűtlenségére, mind pedig Bosznia–Hercegovia anektálására.⁸⁹

Az alábbi jelenet annak ékes bizonyítéka, hogy a modern Törökország megteremtése előtt is jelen volt a nemzeti eszme, különösen katonai körökben, mégha egyelőre nem török, hanem oszmán értelemben is. 1908. december 21.: „Ma kezdtem bele a Szerájban a harmadik láda tartalmának átvizsgálásába. Az iratok nagyrészt számadások és az 1811. orosz–török háborúra vonatkozó jelentések. Ma a Szeráj második udvarán, midőn oda érkeztem, igen szép jelenetet láttam a katonák között. Az ezred katonasága négyszöget formálva tágas szabad teret alkotott közepén, hol egy fiatal ezredes állt néhány tiszttel. Az ezrednek indulni kellett Hedszásba [Hidzsáz, az Arab-félsziget nyugati fele Mekkával és Medinával], s a tiszttel buzdító, hazafias beszédet mondott a katonáknak. A katonák megilletődve hallgatták a tiszttel, ki többször honfitársainak, testvérének mondta őket, s emlékeztetőbe hozta, hogy bár messze mennek, de azt a földet is elődeiknek, az oszmán honfiaknak vére öntözte, s aki nem menne készségesen, az nemcsak életében méltatlan a dicső honfiakhoz, hanem megérdemelné, hogy a haza földje egykor még a csonjait is szórja ki kebeléből. A fellelkesedett katonák, mikor a tiszttel befejezte a beszédét, elkiáltották: jaszun vatan [Éljen a haza!]. Így lehet győzelemre vinni katonákat.”⁹⁰

A nemzeti ébredés idején az Oszmán Birodalom területi veszteségei nagy demonstrációkat váltottak ki a fővárosban. Ilyen volt október 9-én a Kréta elszakadása és Görögországgal való egyesülése miatti tüntetés (az egyesülés azonban hivatalossá csak 1913-ban vált).⁹¹

Karácson arra törekedett, hogy a török közvéleménnyel megismertesse Bosznia és Magyarország középkori viszonyait, ami a magyar törekvések alátámasztására szolgált. 1909. január 19.: „Dsevdet bejt rábeszéltem, hogy írjon cikket az *Ikdámban* a magyaroknak Boszniahoz való kizárólagos jogáról. A cikket megírta, holnap megjelenik.”⁹² 1909. január 20.: „Dsevdet bej cikkét lefordítottam s a *Budapesti Hírlap*nak elküldtem.”⁹³

1909. február 13.: „Ma a Portán nagy zavar volt a miniszterválság miatt. Maga a nagyvezír is beadta a lemondását. S vele együtt az egész kabinet. Az alkotmányosság hamar megtöri a minisztereket Törökországban is, vagy inkább talán inkább itt, mint más országokban.”⁹⁴ Ausztria–Magyarország nagykövetsége is nagy változásokat jelentett az oszmán kormányzatban: leváltották a hadügyminisztert (Rizá pasát), a belügyminisztert, az igazságügyminisztert, az államtanács elnökét, majd rövid idő múlva magát a nagyvezírt is, Kámil pasa helyére Hüszejn Hilmi került.⁹⁵ Ahogy más, modern parlamenti demokráciában működő alkotmányos monarchia esetében, amikor a nagyvezír mint a kormány feje érzékelte az országgyűlés

⁸⁸ Csorba: *Történelem a történelem viharában*, 69.

⁸⁹ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1908. december 17. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 197. fol. 203. A szultán beszédének német fordítását lásd: uo. fol. 205–206.

⁹⁰ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 69.

⁹¹ Uo. 72.

⁹² Uo. 73.

⁹³ Uo. 73. 1909. január 23-án jelent meg erősen rövidítve. Csorba: *Történelem a történelem viharában*, 95.

⁹⁴ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 76.

⁹⁵ „*Allgemeiner Eindruck im Hause geht darin, dass Kiamil Pascha gestürzt wird. Als voraussichtlicher Nachfolger wird Hilmi Pascha bezeichnet.*” Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. február 13. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. számozatlan folio (távirat)

vele szembeni bizamatlanságát, kérte az uralkodótól lemondása elfogadását és helyére egy nagyobb bizalmat élvező személy kinevezését.⁹⁶ Egy nappal később Mehmed Dzsemáleddin Efendi sejhüliszlámnak is távoznia kellett a posztjáról. Ezt a hírt Karácson nagy szomorúsággal vette tudomásul, és Bécsbe egy képeslapot küldött Thallóczynak a leváltott sejhüliszlám képével.⁹⁷

1909. február 16.: „Ma egész déltől estig a török képviselőházban voltam a parlament ülésén és Hilmi pasa nagyvezír kormányának beköszöntőjét meghallgatni. Látogatást tettem Ahmed Riza parlamenti elnöknél. Az ülést a diplomaták páholyából végighallgattam. Észleleteimet másutt írtam le.”⁹⁸ Az új nagyvezír, Hilmi pasa programjáról és Kámil pasa bukásáról a nagyköveti jelentés is részletesen beszámolt.⁹⁹

Március hónapban az *Ikdám* ismertette a Monarchia és az oszmán állam között folyó, Bosznia–Hercegovinát érintő tárgyalások eredményeit. Először bukkant fel az a gondolat, hogy Bosznia–Hercegovináról mint autonóm vilájetről az oszmán állam lemondhat a Monarchia javára, mert Ausztria–Magyarország jóindulattal viseltetett a muszlimok iránt, és nem kellett féltetni a helyi lakosságot a zaklatásoktól. Ha a két vilájet nem a Monarchia védelme alá került volna – szólt az okfejtés –, bizonyára egy másik állam (nagy bizalommal Szerbia) fennhatósága alá jut. A területről való lemondásnak azonban komoly ára volt: egy a Monarchiával kötött új kereskedelmi szerződés, valamint külpolitikai támogatás a külföldi hatalmakkal korábban kötött, a Porta számára előnytelen kapituláció felmondása ügyében.¹⁰⁰ Ezekben a napokban a kulisszák mögött Pallavicini nagyköveten keresztül a Monarchia és az oszmán kormány komoly tárgyalásokat folytatott. Ennek eredményeképpen 1909. február 26-án megszületett egy protokollum, amin a nagyvezír, Hilmi pasa, az építési és kereskedelmi miniszter, az örmény Gabriel Noradunkyan (Noradounghian) és Pallavicini János aláírása szerepel. Ennek ötödik pontjában a következő olvasható: „Ezen protokoll ratifikációja után 15 napon belül az említett birtokok ellenértékéért a Portán a Magasságos Kormányzat számára aranyban két és fél millió oszmánit [oszmán aranypénzt] kell kifizetni.”¹⁰¹

Márcus 23-án Karácson Thallóczynak arról írt, hogy az Oszmán Birodalomban minden ügy lecsendesült, így újra elkezdhette a kutatásait a Szerájban. A nagyvezíri hivatal titkárárt, Ömer bejt rendelték mellé, és ettől kezdve vele együtt folytatták a munkát. Karácson húzta elő a leveleket régi bórzsákokból és ládákból, amiket aztán feldolgozott, Ömer bej pedig a feldolgozott bórzsákokat jegyzetekkel látta el, és elkezdett összeállítani egy listát a zsákok tartamáról és a bennük található okmányok koráról.¹⁰²

⁹⁶ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. február 14. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. fol. számozatlan folio (távirat)

⁹⁷ Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1909. február 15. OSZK Kézirattár, Levelestár; Çuluk, Sinan – Karaca, Yılmaz (eds.): *Osmanlı Arşivi'nde Şeyhülislam Fetvaları*. Istanbul, 2015. 21.

⁹⁸ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 51.

⁹⁹ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. február 16. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. fol. számozatlan folio (távirat); Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. február 18. Uo.; Kodaman–Ünal: *Son Vaka'anüvis*, 18.

¹⁰⁰ Az *Ikdamban* megjelent írás (1909. március 4.) német nyelvű fordítását lásd: ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. fol. számozatlan folio.

¹⁰¹ „İşbu protokolün tasdiki târîhinden i'tibâren on beş gün zarfında emlâk-i mezkûrenin bedeli olmak üzere Der-Sa'âdet'de Hükümet-i Seniyye'ye altun olarak iki buçuk milyon lira-yı Osmânî te'diye etmeyi ta'ahhüd eyler.” Demir – Yıldırım – Demirbaş – Ağanoğlu – Akdağ – Bayır – Çakır – Demirbaş – Demirel – Eliaçık – Emecen – Kartal – Koltu – Mete – Yavuz – Yıldırım – Yılmaz; *Bosna–Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri*, 289.; Benda: *Magyarország történeti kronológiája*, 816.

¹⁰² Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1909. február 23. OSZK Kézirattár, Levelestár

Karácson kutatásait az oszmán történelmet kedvelők is figyelemmel kísérték Isztambulban. Több, az alkotmány második kihirdetése idején alakult egyesület is meghívta tagjai közé. 1909. március 26.: „Ma délben Nedsib Ászim bég meghívott Damad Ahmed Zilküfl [Zülküfl] pasához, Abdul Aziz vejéhez ebédre a Türk Derneki [Török Egyesület] bizottságával együtt. A pasa szimpatikus, értelmes ember, kinek nagy fogékonysága van a török nyelvújítás iránt. A pasánál fényes ebéd volt, amely után a pasával együtt elmentünk Juszuf Izeddin császári herceg másodtrónörököshöz. A herceg mesés fényű, de nem nagy palotájában rövid ¼ órát vártunk, amely alatt arany findzsában feketekávét szolgáltak fel a néger inasok. Utána fogadott Juszuf Izeddin. A közép korabeli, alacsony termetű herceg, a leendő uralkodó nagyon igénytelen megjelenésű alak, de szíves és nyájas, s nyoma sincs nála a feszes érintkezésnek. Mielőtt beszédhez jutottunk volna, leüléssel kínált bennünket. Velem európaiasan kezelt fogott. A török urak elmondták kérésünket, hogy a Türk Derneki védnökségét fogadja el, amit meg is ígért. Kérdésködködött a társulat céljáról. Azután velem beszélgetett történelmi kutatásaimról, kérdézősködött a magyar és a török nyelv hasonlóságáról. A herceg jó embernek látszik, de rám azt a benyomást tette, hogy kissé kelletnél is igénytelenebb; beszéd közben szinte együgyűségig menő naivsággal nevet mindenem.”¹⁰³ A Török Egyesület értekezlete táviratban üdvözölte a híres oroszországi német turkológust, Friedrich Wilhelm Radloffot a török nyelv és kultúra területén végzett kutatásainak 50. évfordulója alkalmából. A táviraton valószínűleg „Doktor Karacson Efendi” néven szerepelhetett, mint az egyesület tagja.¹⁰⁴

Az új nagyvezír, Hilmi pasa az oszmán kultúra és forrásai iránt komoly érdeklődést mutatott, amelynek első megnyilvánulásaként meglátogatta a Topkapi Szeráj levéltárát, majd kinevezte Abdurrahman Seref Efendit, aki korábban a művelődési tárca minisztere volt, udvari történetíróvá, illetve a levéltár rendező bizottságának élére. Abdurrahman Seref Efendi és Karácson között nagyon jó viszony alakult ki, ezért természetesen őt is bevonták a rendezési munkálatokba. Az egyesület tervet állított össze, amelynek keretében létrejött volna egy nagy és modern török történelmi feldolgozás, az újkori rész összeállítását szintén Abdurrahman Efendire bízta.¹⁰⁵

Karácson a kutatások és beszámolók mellett a magyar kormány egyéb rá testált feladataiban is eljárta. Hónapokon keresztül foglalkozott azzal, hogy találjon egy a budapesti Gülbaba Türbéjében szolgáló mollát. Ebben az ügyben az új sejhülszlám, Zijaeddin Efendi is segítségére volt. Végül sikerült megállapodni egy tbiliszi származású, Abdüllatif Efendi nevű személlyel, akit Magyaroszágra kísért.¹⁰⁶ A magyar kormányfő a két személy útiköltségére 1000 frankot küldött Isztambulba.¹⁰⁷

¹⁰³ Karácson Imre gépírásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 78-79.

¹⁰⁴ Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1909. március 29. OSZK Kézirattár, Levelestár helyett Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1909. március 29. OSZK Kézirattár, Levelestár, 1907-1910. (75 db levél); A fenti névalakot a török wikipedia Türk Derneği szócikkében találtam, amely az alapítás utáni legjelentősebb tagokat veszi sorba. Itt „Doktor Karaçun Efendi” forma található. (tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_Derne%C4%9Fi utolsó megtekintés: 2020. okt. 7.)

¹⁰⁵ Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1909. március 29. OSZK Kézirattár, Levelestár helyett Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1909. március 29. OSZK Kézirattár, Levelestár, 1907-1910. (75 db levél)

¹⁰⁶ Fodor Pál: *A budapesti imám. Kísérlet a boszniai muszlimok integrációjára (1909–1911)*. Történelmi Szemle, 49. évf. (2017) 2. sz. 315–323.; Önen, Nizam: *Budapeste'de Bir Türk İmam: Abdüllatif Efendi'nin Hayatı*. Toplumsal Tarih, vol. 160. (2007. április) 78–81.; Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1909. január 1. OSZK Kézirattár, Levelestár; Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1909. január 7. Uo.

¹⁰⁷ Karácson Imre Thallóczy Lajosnak Isztambul, 1909. március 24. OSZK Kézirattár, Levelestár

Amikor Karácson április 26-án visszatért az oszmán fővárosba, nagy változásokat tapasztalt, ami félelemmel töltötte el: „Ma érkeztem vissza Budapestről Konstantinápolyba. Három heti távollétem alatt itt ugyancsak nagy dolgok történtek. A városban ostromállapot van, a Taskisla és a Takszim kaszárnyák összelövdözve. Hamid szultán uralkodásának órái megszámlálvák [megszámláltattak], holnap vagy holnapután végeznek vele. A török lapok közül alig néhány jelenik meg. Ma indult meg az első száma a [...] című forradalmi lapnak.”¹⁰⁸ A török történelemben a *Március 31-i események* néven említett fordulat (22. rebiyülevvel 1327 / 1909. április 13.)¹⁰⁹ Pallavicini jelentései szerint katonai lázadásként indult. A mozgalmat egyfajta ellenforradalomként értékelhetjük, amely nagy nyugtalanságot keltett az Osztrák–Magyar Nagykövetségen is. Ezt jól mutatja, hogy az esemény napján folyamatosan mentek a táviratok, szám szerint hat egymás után, hogy részletesen tájékoztassák a történetekről Bécsset. Hamarosan kiderült, hogy a katonákhoz a szofták, vagyis az iszlám vallási iskolákban, medreszében tanulók is csatlakoztak. A harmadik távirat szerint a felkelők a nagyvezírrrel és a sejhüliszlámmal is tárgyalásba bocsátkoztak. Mivel a parlamentben is többségben voltak támogatóik, magukat annak védelme alá helyezték. A negyedik táviratban már arról volt szó, hogy komoly esély mutatkozott Kámil pasa visszetérésére a nagyvezírségbe, az ötödikben Hilmi pasa lemondását, a hatodikban pedig az igazságügyminiszter meggyilkolását és a tengerészeti miniszter (*Marinemínister*) megsebesülését tudatták, tévesen. Kiderült ugyanis, hogy valójában a gyilkos lövés célt tévesztett: Mehmed Arszlán bejt, a parlamenti képviselőt összetévesztették Hüszejn Dzsávid bejjel, az Új Török Párt vezetőjével. Ahmed Riza bejt, aki a parlament alsóházának, a képviselők házának (*Meclis-i Mebu’san*) vezetője volt, leváltották.¹¹⁰ Egy nap múlva már az új nagyvezír, Tevfik pasa, a korábbi küldügyminiszter kinevezését jelentették be.¹¹¹ A *Március 31-i események* első napjaiban Pallavicini is úgy vélte, hogy a felkelőknek nem volt kapcsolata Abdülhamid szultánnal és a Porta magas rangú tisztségviselőivel.¹¹²

Pallavicini 1909. április 18-án írt táviratában már a főváros felé menetelő és az alkotmány védelmében fellépő trákiai hadak tisztjeinek politikai céljait ismertette: az alkotmány érvényességének megkérdőjelezhetetlensége, a rend helyreállítása és a felkelők megbüntetése. Az események kiértékelésére összegyűltek Németország, Franciaország, Anglia és Oroszország Isztambulba akkreditált nagykövetei. Véleményük szerint az Edirnéből és Tesszalonikiból Isztambulba vonuló katonák célja II. Abdülhamid szultán leváltása volt.¹¹³ Pallavicini beszámolt az április 22-én San Stefanóban (ma Yeşilköy) végbement titkos értekezletről, amin a felvonuló hadsereg, a *Hareket Ordusu* (Akcióhadsereg, Operationsarmee) tisztjei és a parlament képviselői vettek részt. Jelentése szerint ekkor még nem született egyöntetű döntés

¹⁰⁸ Karácson Imre gépírásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 80–81.

¹⁰⁹ Hanioğlu: *A Brief History*, 154.

¹¹⁰ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. április 13. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. számozatlan folio.; Kodaman–Ünal: *Son Vaka’anıvısı*, 19.

¹¹¹ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. április 14. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. számozatlan folio.

¹¹² Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. április 15. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. számozatlan folio.

¹¹³ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. április 18. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. számozatlan folio.

a padisah leváltásáról.¹¹⁴ Azon a napon, amikor Karácson visszatért Budapestről Isztambulba, mind Tevfik pasa kormányának lemondása, mind pedig a padisah trónfosztása végbement. A külügyminisztertől, Rifát pasától származó információk alapján a padisah trónfosztása egyedül a muszlim vallástörvény (*sarija*) figyelembevételével történhetett, amihez a sejhülszám vagy a *fetva emín* (a legfelsőbb vallási döntést kiállító hivatalnoknak) írásbeli döntésére (*fetva*) volt szükség.¹¹⁵

II. Abdülhamid trónfosztása az isztambuli lakosság nyilvánossága előtt történt, amiről Karácson naplójában így írt (1909. április 27.): „A parlament tegnap titkos ülésen detronizálta Abdul Hamid szultánt, s a titkos határozatot ma nyilvánosságra hozták, miután előzetesen a Jildiz palota összes cselédségét elfogták. A déli órákban láttam azt az óriási számú cselédséget sűrű zárt sorokban szuronyos katonáktól körülvéve elvonulni. Délután 4-kor Sztambulban láttam az új szultánt, V. Mohamedet kíséretével a Díván jolun elvonulni, midőn a Szeraszkeriátból jött.”¹¹⁶ Karácsonnak a Díván útján készített fényképei jelenleg a győri Xantus János múzeumban találhatók. Pallavicini jelentéseiben a fentieknél részletesebb adatokat találunk, ismét csak egy táviratsorozat keretében. Az első távirat szerint a szultán nem fogadta el Tevfik pasa kabinetjének lemondását, így mindenképp elé magának II. Abdülhamid ügyének elrendezése került. Ezután rögtön ment az új távirat, amelyben már a szultán trónfosztását és helyére Resád Efendinek, azaz ettől a pillanattól fogva V. Mehmednek a trónra lépését ismertették.¹¹⁷ Egy nap múlva kiderült, hogy V. Mehmed sem fogadta el Tevfik pasa és kormánya lemondását, hanem ismét kinevezte nagyvezírré.¹¹⁸ Az európai hatalmak kívártak azzal, hogy gratuláljanak az új padisahnak, majd elsőként a Francia Köztársaság elnökének üdvözletei érkeztek meg Isztambulba.¹¹⁹

Az *Orientalisches Eisenbahn* (Keleti Vasút, Chemins de fer Orientaux, Istanbül–Viyana Demiryolu vagy Rumili Demiryolu) igazgatója beszámolt Pallavicininek arról, hogy miképpen távozott a volt szultán Isztambulból a társaság szerelvényén. Abdülhamid április 27-ről 28-ára virradó éjjel 0 óra 50 perckor („heute Nacht 12 Uhr 50. Min.”) egy különvonatra szállt, amely Tesszaloniki irányába vitte. A társaságában tizenegy hölgy és a két fia mellett a szolgálói is helyet foglaltak. Kíséretét két tiszt és tizenhat csendőr biztosította. A leváltott padisah emigrációba indulását a Szirkedzsi pályaudvarról az Akcióhadereg főparancsnoka, Hüszejn Hüszi pasa és Gálíb bej felügyelte. Meglepő volt, hogy II. Abdülhamid magatartásában semmilyen nyoma sem volt szomorúságnak vagy depresszióknak.¹²⁰ Karácson április

¹¹⁴ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. április 22. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. számozatlan folio.

¹¹⁵ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. április 26. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. számozatlan folio (távirat).

¹¹⁶ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 81.

¹¹⁷ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. április 26. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. fol. számozatlan folio (távirat); Hanioglu: *A Brief History*, 164.

¹¹⁸ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. április 28. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. számozatlan folio (távirat).

¹¹⁹ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. április 30. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. számozatlan folio (távirat, Nr. 266.).

¹²⁰ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. április 28. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. számozatlan folio (távirat, Nr. 261.); Kodaman–Ünal: *Son Vaka'anüvis*, 60–64. Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. április 28. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. fol. számozatlan folio. Az *Orientalisches Eisenbahn* igazgatójának levele Pallavicini Jánosnak. Pera, 1909. április 28. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. számozatlan folio, melléklet a Nr. 36 B. ddo. Cos-pel 28. IV. 1909. jelzetű jelentéshez.

28-i naplóbejegyzésében szintén kitért röviden a fentiekre: „Ma közzétették a fetvát, amelyben a sejh-ül-iszlám a detronizálást kimondta. Hamid szultánt ápr. 29-re virradóra már Szalonikibe vitték.”¹²¹ (Mint láttuk, a leváltott szultánt valójában nem 29-én, hanem 28-án, nem sokkal éjfél után indították száműzetésbe. A hivatalos jelentések szerint ebben az esetben Karácson tévedett.) A fetvát az Osztrák–Magyar Monarchia nagykövete francia fordításban mellékelte jelentéseihez.¹²²

V. Mehmed Resád szultán uralma azzal kezdődött, hogy a *Március 31-i eseményekben* szerepet vállalókat börtönbe vetették, és elkezdődtek a kivégzések. Erről Karácson így írt (1909. április 30.): „Az ostromállapot a városban még egyre tart. Az elfogatások tömegesen történnek, a régi rendszer embereit ki kell irtani. Ma tartotta az új szultán az első szelámlíkot [nyilvános pénteki imát], de nem oly zárt helyen, mint Abdul Hamid szokta, hanem nyilvánosan elment az Aja Szófiába, miként a régi szultánok.”¹²³ 1909. május 2.: „Ma volt a tengerészredek lefegyverzése, mely az új szultán üdvözlésére nem jelent meg.”¹²⁴ 1909. május 3.: „A hadi törvényvezék megkezdte az akasztásokat. Ma nyilvános helyen 13-at akasztottak fel a régi rendszer katonái közül, éspedig hármat a Galata hídnál, 5-5 az Aja Szófia és a Bajazid téren. A galatai hídnál megnéztem a felakasztott embereket, midőn az akasztófán lógtak. A többire nem voltam kíváncsi. Undorító látvány.”¹²⁵ 1909. május 5.: „Nagy pompával ma foglalta el Hilmi pasa a nagyvezírséget másodízben. Az öreg Zia eddin sejh-ü-iszlám, ki detronizálási fetvát kiadta, szintén lemondott, az utódja Molla aga lett.”¹²⁶ Karácson szerint Mehmed Száhíb Molla Bej Efendi, aki korábban a Pasabahcsében (Pasakertje, Isztambul egyik, a Boszprusz anatóliai partján lévő városnegyede, Beykoz része) élt, nagyon felvilágosult, liberális beállítottságú volt.

Isztambulban az ostromállapot idején a török nyelven kiadott lapokkal szemben nagyon határozottan felléptek. Az *Ikdám* tulajdonosa, Ahmed Dzsevdet Oran ellen elfogatási parancsot adtak ki, ő ezt megelőzve családjával együtt Bécsbe menekült. A *Mizan* nevű lapnak a tulajdonosa, Mizandzsi Murád bej pedig közel jutott ahhoz, hogy kivégezzék.¹²⁷ 1909. május 12.: „Ma ismét tömegesen akasztották fel az alkotmány ellen vétkező katonákat.”¹²⁸ Pallavicini információi szerint a katonai bíróság április 25-én ült össze, és a bűnösnek ítélt személyek kivégzése heteken keresztül folyt.¹²⁹

Az oszmán padisahok kardfelövezési szokása V. Mehmed Resád esetében is a régi hagyományok szerint zajlott. Bár eltérő adatok állnak rendelkezésre arról, hogy mely karddal történt a ceremónia, úgy tűnik, Ömer kalifa kardjával övezték fel. Az esemény hagyományosan Isztambul Ejüp negyedében, Ebu Ejüp el-Ensári türbéjében ment végbe, aki valamikor a

¹²¹ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 81.

¹²² A fetvát francia fordításban lásd: ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte. Kt. 198. számozatlan folio, melléklet a Nr. 36b. ddo. Cos-pel 28. IV. 1909. jelzetű jelentéshez. A fetva török szövegére lásd: Kodaman–Ünal: *Son Vaka'anüvis*, 24.

¹²³ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 81.

¹²⁴ Uo. 81.

¹²⁵ Uo. 81–82.; Csorba: *Történelem viharában*, 98.

¹²⁶ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 8283.; Çuluk–Karaca: *Osmanlı Arşivi'nde Şeyhülislam Fetvaları*, 21.

¹²⁷ Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1909. május 5. OSZK Kézirattár, Levelestár; Uçman, Abdullah: *Mizan*. TDVİA Cilt 30. İstanbul, 2005. 212–213.

¹²⁸ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 83.

¹²⁹ Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. május 12. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. számozatlan folio.

Proféta társa volt, és Medinában vendégül látta Mohamedet. Erre a fontos eseményre elsőként hívták meg az Isztambulba akkreditált külföldi követeket. Jelenlétük, mivel nem muszlimok voltak, nem volt hivatalos.¹³⁰ (A mellékletben közlöm az eseményről szóló hivatalos jelentés eredeti szövegét.) A tanulmány írása közben nem egyszer szembesültem azzal a problémával, hogy Karácson és az osztrák–magyar nagykövetségi jelentések az eseményeket a nemzetközi és a török szakirodalomtól eltérő dátummal adják meg. Így van ez a hivatalos történetíró, Abdurrahman Seref Efendi kónikájában is, amely szerint a kardfelövezés és az azt követő ünnepélyes felvonulás a hidzsra szerinti 1327. év rebijüláhir hónap 20. napján, hétfőn ment végbe,¹³¹ amely időpont átszámítva 1909. május 11-re esik. Valójában azonban az ünnepélyes eseményre 1909. május 10-én került sor, amiről Karácson is megemlékezett: „Nagy fényvel ma történt V. Mohammed szultán felövezése Oszmán [más források szerint Ömer kalifa – P. S.] kardjával. E szertartás eredetéről már előzőleg konstantinápolyi lapokban több cikk jelent meg, részben egymásnak ellentmondók. A díszmenetet Direkler altinda [az oszlopok alatt] egyik alkalmas helyén közvetlen közelből néztem végig. A török nagyurak, állami méltóságok felvonulása elég színgazdag látványt nyújtott. Az új szultán jól elhízott, természetes alak.”¹³²

Karácson a muszlim vallással és annak intézményeivel szemben – európai tudós és katolikus pap létéből következően – fenntartásokkal élt, ennek ellenére látható, hogy lépéseket tett a jó kapcsolatok kiépítésére, mégpedig sikeresen. Ezek a találkozók láthatóan befolyásolták saját nézőpontját is. 1909. május 14.: „Délután meglátogattam Abdul Halim Cselebi koniai főcselebinél [cselebit], a pérai mevlevi dervisek kolostorában. Ez a nagy Cselebi, másnéven Cselebi efendi a török birodalom főméltóságai közé tartozik, az az ő privilégiuma, hogy az új szultánt ő övezi fel Oszmán kardjával (*taklid-i seyf* [*taklid-i seyf*, *tekallüd-i seyf*]), ami a törököknél a koronázást helyettesíti. Adbul Halim Cselebi az összes mevlevi dervisnek a fő sejhje, még fiatalember. Alacsony, fekete hajú, kis szakállú, értelmes alak. Nagy érdeklődéssel beszélgetett a magyar dolgokról, a magyarok eredetéről, nyelvéről. Megígértem

¹³⁰ Özcan, Abdülkadir: *Kılıç Alayı. Osmanlı padişahlarının tahta çıkmalarından sonra kılıç kuşanmaları münasebetiyle yapılan tören*. TDVİA Cilt 25. Ankara, 2002. 408–410. „Der Minister des Äussern teilt mit, dass am nächsten Montag die Ceremonie der Schwertumgürtung des neuen Sultans, welche ihrer Bedeutung nach Krönung in anderen Ländern gleichkommt, stattfindet. Zur Feier wird auch das Diplomatische Korps als Zuschauer eingeladen werden. Vielleicht schon am nächstfolgenden Tage wird der Sultan die Vertreter der Mächte empfangen, bei welcher Gelegenheit die neuen Beglaubigungsschreiben übergeben werden sollen, insoferne die betreffenden Missionsschefs bereits im Besitze derselben sein werden. Zu gleicher Zeit dürften auch neuen Beglaubigungsschreiben den türkischen Botschaftern im Auslande, wenigstens in den näherliegenden Hauptstädten, bereits zugekommen sein. Es wäre unter diesen Umständen, glaube ich, zweckmässig, wenn ich schon am nächsten Montag im Besitze der neuen Allerhöchsten Kreditivie sein könnte.” Pallavicini János Alois Lexa von Aehrenthalnak. Pera, 1909. május 3. ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. számozatlan folio, Nr. 277.

¹³¹ Kodaman–Ünal: *Son Vaka'anüvis*, 24.

¹³² Karácson Imre gépírási naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 83. Ugyanezt támasztja alá a *New York Times* 1909. május 11-i száma, amelyben részletes beszámoló található az eseményről: „The New Sultan Breaks Moslem Traditions. Christian see Mehmed V. Girt with Osman's Sword in Ayoub Mosque.” (<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1909/05/11/101880440.pdf>, letöltés: 2020. jún. 27.) Ez a kardfelövezés volt az első, ahol nem muszlim méltóságok is rész vehettek.

neki, hogy Koniába ellátogatok kéziratok végett.”¹³³ A konyai fődervissel való találkozó anynyira fontos volt Karácsonnak, hogy még aznap egy levelezőlapot küldött Bécsbe Thallóczy-nak, röviden ismertette a találkozó tényét és beszélgetése témáját.¹³⁴

Az ünnepségek lezárulta után ismét megnyílt a lehetőség a Topkapi Szerájban folyó kutatások előtt, amelynek időtartamát azonban ismét rövidítették, mert a Karácson mellé ki-rendelt Ömer bej nagyon elfoglalt lett. A *Március 31. események* után a szeráj munkatársai-nak egy részét eltávolították, ennél fogva a maradéknak megnőtték a kötelezettségei. Így Ka-rácsonnal csak hetente két napot dolgozhattak együtt.

A mevlevik kolostorában tett látogatás eredménye Karácson számára egy szakmai felfe-dezés lett: megtalált egy máig kiadatlan kéziratot, melynek címe *Magyarország meghódí-tása (Feth-i Üngürüs)*, s a tizenöt éves háború idejével foglalkozik, de teljesen eltér az ehhez hasonló más forrásoktól. Karácson a kötetet egy helyi írástudóval le is másoltatta.¹³⁵

Az isztambuli eseményeket V. Mehmed Resád uralkodása idején az újból munkába álló parlament első üléséig, azaz május 26-ig követték nyomon Karácson naplója és Pallavicini jelentései alapján. Karácson a következőket írta: „A török alkotmányosság jobban korlátozza az uralkodó hatalmát, mint bármely európai államban. A szultán ma a parlamentbe ment a képviselők eskütételére, és ott az elnöki emelvényen foglalt helyet, amíg a beszédjét felolvas-ták, aztán pedig a páholyba ment s a tanácskozást hallgatta.”¹³⁶

A történelmi események civil tanújának naplója és a hivatalos jelentések nagyon jól kiegé-szítik egymást. A napi történések eltérő megvilágításban bontakoznak ki előttünk. A nagy-követ, a nagykövetség és Karácson eltérő megközelítése a különböző perspektívákból adódik, abból, hogy az események során éppen hol foglaltak helyet, kikkel tartottak kapcsolatot, to-vábbá milyen eltérő kérdésekre kerestek választ, illetve milyen eltérő célból fogalmazták meg válaszaikat. Karácson véletlenszerűen lett az oszmán alkotmány kihirdetésének tanúja. Isztambulba való megérkezésétől kezdve az oszmán társadalom iránt nem mutatott különösebb szimpátiát. Életének utolsó éveit (1907–1911) azonban az oszmán fővárosban töltötte, a hely szelleme, az események, a török nép első lépései a demokrácia rögös útján tiszteletet ébresz-tettek benne. A naplójában és a leveleiben szereplő török méltóságok arra mutatnak, hogy a korszak jelentős személyiségeivel tartott közvetlen kapcsolatot. Annak ellenére, hogy katoli-kus pap volt, többször meglátogatta a török iszlám első emberét, az iszlám sejhjét, akivel a vallások közötti békés és baráti együttélés lehetőségeiről beszélgetett. A hatások és ellenha-tások rendszerében ő is otthagya nyomát a török historiográfia alakulásán. Szellemi hagyatéka nemcsak Isztambul története szempontjából, hanem az oszmán levéltárak és könyvtá-rak, vagyis röviden Isztambul kulturális és intellektuális története számára is értékes forrá-sul szolgál.

¹³³ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 83.

¹³⁴ Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1909. május 14. OSZK Kézirattár, Levelestár

¹³⁵ Karácson Imre Thallóczy Lajosnak. Isztambul, 1909. május 21. OSZK Kézirattár, Levelestár; *Feth-i Üngürüs*. OSZK Kézirattár, Oct. Turc. 15.; Papp Sándor: *A Képes Krónika, Thuróczy János króni-kája és a Tarih-i Üngürüs kapcsolata. Volt-e „török fogságban” a Képes Krónika?* In: Fedeles Tamás – Hunyadi Zsolt (szerk.): *Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére*. Szeged–Debrecen, 2019. (Fontes et libri 3.) 342–357. Úgyszintén nem egyezik meg a ha-sonló tematikával foglalkozó másik török krónikával sem: İyâni, Cafer: *Tevârih-i cedid-i vilâyet-i Üngürüs. (Osmanlı–Macar Mücadelesi Tarihi, 1585–1595)*. Haz.: Kirişçiöglü, Mehmed. İstanbul, 2001. (Kitabevi 164., Osmanlı Tarih Kaynakları 3.)

¹³⁶ Karácson Imre gépirásos naplója. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1903. 84.

MELLÉKLET

1.

Pallavicini János őrgróf jelentése II. Abdülhamid trónfosztásáról. Isztambul, 1909. április 28.

ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte, Kt. 198. számozatlan folio

[...] Zu diesem Zwecke holte eine Deputation den Scheich-ül-Islam und dem [!] Fetwa Emini (Verfasser der obersten Gutachten) ein, worauf nach kurzer Discussion von Letzteren das in Uebersetzung anverwahrte Fetwa (Gutachten) formuliert und dem Scheich-ül-Islam zur Beantwortung vorgelegt wurde. Dieser Letztere entschied, dass ein Imam, der sich der im Fetwa aufgezählten Handlungen schuldig gemacht habe, abdanken müsse oder abgesetzt werden solle. Nachdem diese Weise dem religiösen Gesetze genüge geleistet war, entschied sich die Nationalversammlung für die letztere Alternative und votirte stehend mit Stimmeneinigkeit die Absetzung Abdul Hamids und proklamierte seinen Bruder Reschad Effendi als Mehmed V. zu seinem Nachfolger.

Ein aus den Abgeordneten Essad Pascha, Carasso Effendi (Jude), Aram Effendi und Arif Hikmet Pascha bestehende Deputation begab nach Yildiz um Abdul Hamid seine Absetzung anzuzeigen. Der Sultan soll die Botschaft mit verstörter Miene empfangen, sich aber darauf gefasst und geantwortet haben: „Es scheid mein Kismet gewesen zu sein.“ Dann soll er den Wunsch ausgesprochen haben, im Tschiraganpalaste wohnen zu dürfen.

Eine weite Abordnung von Deputierten und Senatoren unter Führung Gazi Muchtar Pachas kündigte inzwischen Reschad Effendi an, dass ihn die Nationalversammlung zum Sultan proklamiert habe. Unmittelbar darauf begab sich der neue Herrscher ins Seraskeriat, um die Huldigung der Würdenträger, Senatoren und Abgeordneten entgegenzunehmen und den Eid der Treue auf die Verfassung und das Scheriat zu leisten. Dann begab sich der Sultan Mehmed V. unter Jubelrufen der Menge nach dem Alten Serail, um den Reliquien des Propheten seine Verehrung zu erweisen.

Genehmigen Hochdieselben den Ausdruck meiner Ehrfurcht.

P. S. Soeben erfahre ich, dass Abdul Hamid heute per Extrazug nach Salonich gebracht wurde.

2.

Pallavicini János őrgróf jelentése V. Mehmed Resád kardfelövezési szertartásáról és a „kard felvonulásról” (kılıç alayı). Isztambul, 1909. május 12.

ÖStA HHStA PA XII. Türkei Berichte Kt. 198. számozatlan folio

Hochwohlgeborener Freiherr,

am 10. d[ises] M[onats] hat die feierliche Ceremonie der Schwertumgürtung Seiner Majestät des Sultans Mehmed V. stattgefunden. Diese Feierlichkeit entspricht der Krönung der Monarchen in den meisten europäischen Ländern und wird in der Moschee von Eyub abgehalten, weil daselbst die Gebeine Eyub's, des Fahnenträgers des Propheten Mohamed's ruhen. Es ist dies sozusagen ein Akt des muselmännischen Glaubensbekenntnisses. Einem alten Brauche gemäss war auch der Tschelebi, der oberste Cheikh der Mevlevi Derviche aus Konia hier eingetroffen, um die Investitur selbst vorzunehmen.

Die Missionschefs und das gesammte diplomatische Corps waren an diesem Tage eingeladen, in nicht officieller Weise, bei dem Passieren des Kaiserlichen Festzuges, als Zuschauer zu fungieren. Zu diesem Besuche waren mehrere grosse Zelte in der Nähe des Adrianopler Thores errichtet worden, an welchen der Festzug vorbeikam. Kurz nach 11 Uhr vormittags fuhr der Sultan in Begleitung seines Hofstaates, am Bord der Kaiserlichen Yacht Senyudlu¹³⁷ von seinem Palais Dolma Baghtsche nach Eyub, wo er sich zu Fuss in die Moschee Eyub Ensari begab.

Im Mausoleum der Moschee waren bereist die Minister, die geistlichen und militärischen Würdenträger versammelt. Nach Abhaltung der üblichen Gebete begab sich der Sultan nur in Begleitung des Tschelebi, des Scheick-ül-Islam, Said Pascha's und Ahmed Riza's in den Innenraum des Mausoleums, wo die eigentliche Ceremonie der Schwertumgürtung vorgenommen wurde. Nach Ablauf derselben formierte sich der Kaiserliche Cortige und der Sultan fuhr in Begleitung Gazi Moukhtar Pascha's in einer Galaequipage über das Adrianopler Thor und durch Stambul nach Dolma Baghtsche. Die Reihenfolge des Zuges war etwa wie folgt: Zunächst kamen zu Wagen Deputationen der beiden Kammern, dann die Ulemas (hohe Geistlichkeit), die Minister und Knapp vor dem Sultan der Generalissimus Mahmud Chefket mit seinem Stabe.

Auf dem Wege wurde der Monarch zwar allenthalben acclamiert, jedoch fiel es allgemein auf, dass den Freiheitshelden Niazi und Enver Bey, sowie dem Generalissimus Mahmud Chefket Pascha ein bei weitem begeisterter Empfang zu Theil wurde. Ein grosser Theil der Bevölkerung so namentlich die zahlreichen Softas und Chodschas (Studenten und Geistliche) sowie die sonstigen mit Turban bekleideten Türken verhielten sich beim Passieren des Zuges ungemein passiv und enthielten sich jeder Beifallskundgebung.

Anlässlich der am Abend stattgehabten Illumination waren die meisten der grossen Moscheen entgegen der ausgegebenen Parole gar nicht illuminiert.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner Ehrfurcht.

SÁNDOR PAPP

„It's exceedingly uplifting and inspiring to see the enthusiasm of this Eastern people freed from slavery”.

*Revolution and Constitutionality in Early 20th Century
Istanbul from the Perspective of a Civilian and Officially Diplomacy*

Hungarian historiography has always shown great interest towards the libraries and archives of Istanbul. Starting from the second half of the 19th century Ármin Vámbéry made the first steps to secure access to Ottoman sources for Hungarian historians and experts. Later, between 1907 and 1911, Imre Karácson conducted research in Istanbul. His journal provides a detailed look into his correspondence with accomplished Hungarian and Turkish researchers of that time, everyday life in Istanbul, political struggles, the birth of Turkish historiography, the foundation of the Turkish Historical Society and the debates surrounding it. Karácson witnessed the Young Turk Revolution in Istanbul, the ascension of the new Sultan and his girding with the Sword of Osman, a ceremony equivalent in significance to

¹³⁷ Az új szultánt szállító hajó neve a Söğötlü volt. Ezen információt kedves kollégámnak, Prof. Dr. İdris Bostannak köszönöm.

coronation. He took photographs of the celebrating crowd and the march with open carriages with his own camera from the ship that took the new Sultan to Eyüp.

The primary source for present study was the journal of Imre Karácson, the original manuscript as well as its typewritten version. Out of the several interesting topics discussed in the journal I'm focusing on the events in Istanbul from the Young Turk Rebellion, more specifically the second declaration of the Ottoman constitution (23 July 1908) to the dethronement of Sultan Abdul Hamid II (27 April 1909) and the ascension of Sultan Mehmed Resad V.